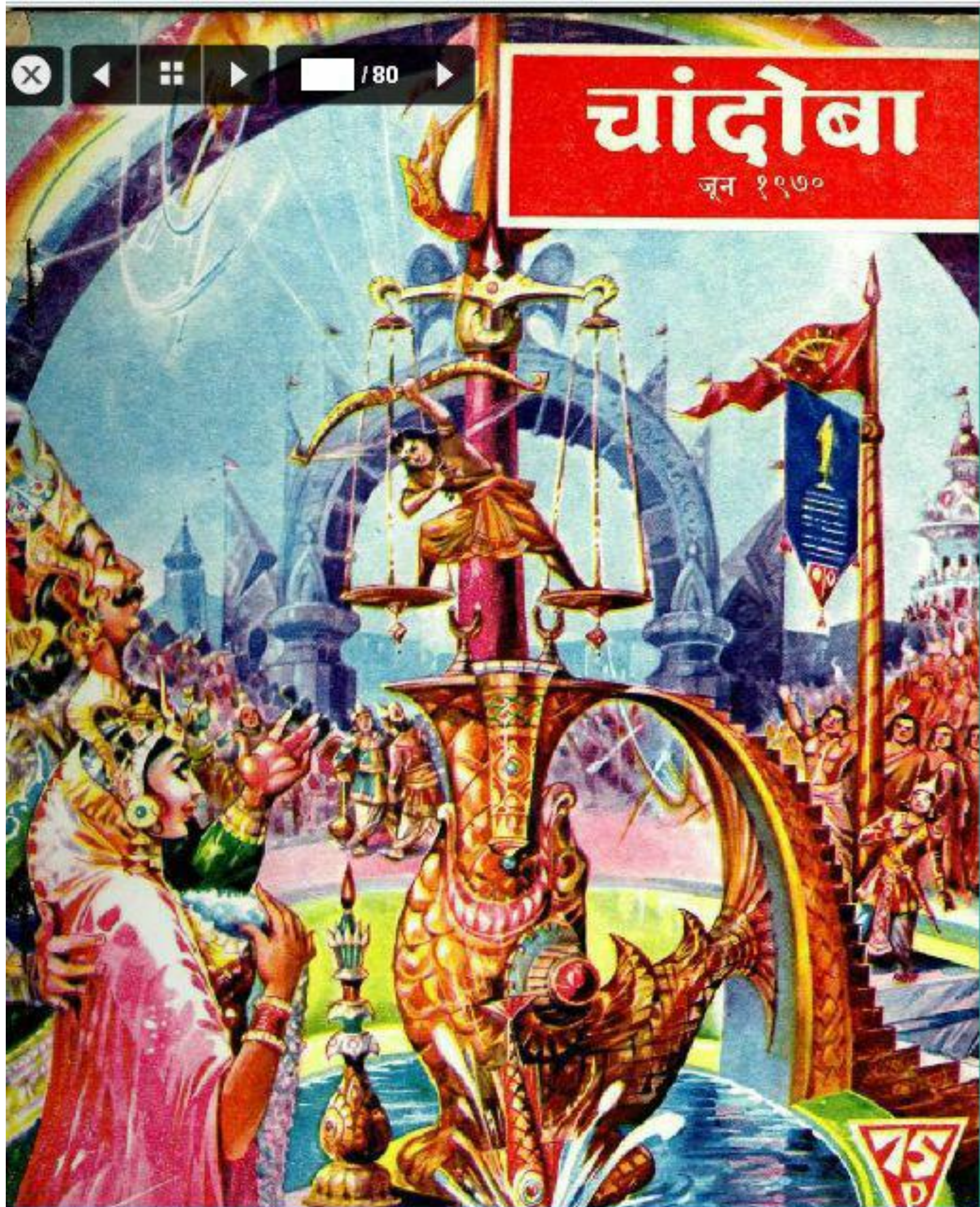
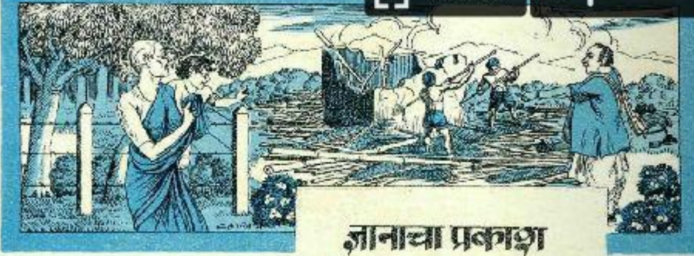

चांदोबा
जून १९७०

ज्ञानाचा प्रकाश

एका गावी अंबादास नावाचा एक शेतकरी रहात असे. त्याच्या शेजारी अंबू मावशी नावाची एक बाई झोपडी बांधून तीत रहात असे. ती आपल्या अंगणात व परसात फुलझाडे लावून फुले येत ती विकत असे. त्यावर तिला पोटापाण्यापुरते पैसे मिळत. अंबूमावशीला पाच वर्षांचा एक नातू होता.

अंबादासाला एकदा अंबूमावशीचे अंगण आपल्या अंगणात मिळवून घ्यावे असे वाटले. त्याने अंबूमावशीला येऊन तसे विचारले. म्हणाला–"मावशी! मी आपले अंगण थोडे मोठे करावे म्हणतो. तुम्ही तुमची ही थोडीशी जमीन मला देऊन टाका. तुम्हाला चार पैसे मी नक्कीच देईन."

ती म्हणाली–"बाबा! मला व माझ्या नातवाला टेकायला आहे ती एवढीच जमीन व झोपडे. माझी सून, मुलगा व त्याचे बाबा याच झोपडीत आम्हांला सोडून गेले. माझा देह मी येथेच सोडला तर माझ्या आत्म्याला थोडी शांती मिळेल."

अंबादासाने अनेक प्रकारे म्हातारीची समजूत घालण्याचा यत्न करून पाहिला, पण काही उपयोग झाला नाही. तेव्हां रागावून दटावून म्हणाला–"उद्या संध्याकाळपर्यंत तू ही झोपडी रिकामी केली नाहीस तर पहा!"

"मी आपली झोपडी रिकामी करू, म्हणतो? ती कां? मी येथून हलणार नाही. पाहते, तू काय करतोस ते!" म्हातारीने तितक्याच कडक आवाजात उत्तर दिले.

अंबादासने म्हातारीला बळजबरीने तिच्या झोपडीबाहेर हाकलून द्यायचे ठरविले. त्याने नोकरांकरवी म्हातारीचे सामान झोपडीबाहेर फेंकविले आणि झोपडी पाडून टाकली.

श्री विनयकुमार म. जोशी

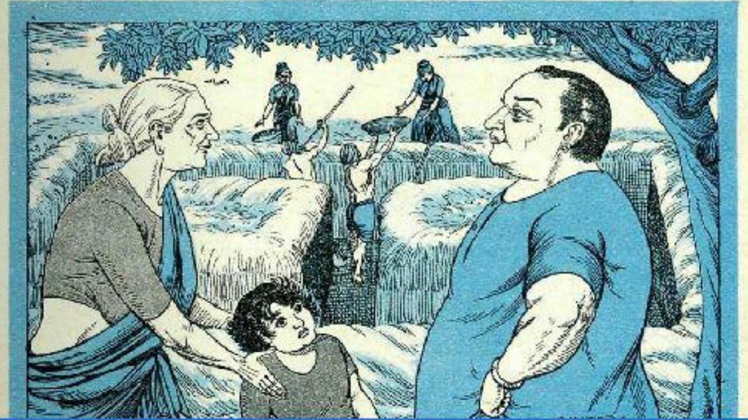
म्हातारी गावच्या सरपंचाकडे अंबादास विरुद्ध फिर्याद केली. पंचांनी अंबादासला बोलावून चवकशी सुरू केली.

अंबादासने पंचासमोर आपली जबानी दिली. तो म्हणाला–"या म्हातारीच्या मुलाने माझ्या जवळून शंभर रुपये कर्जाऊ घेतले होते. त्याने मला कर्जरोखा लिहून दिला होता. परंतु या म्हातारीने मुद्दल तर सोडाच व्याजसुद्धा दिले नाही. मी कर्जाच्या वसूलीसाठी तिची झोपडी ताब्यात घेतली." असे सांगून त्याने एक कर्जरोखा पंचांसमोर सादर केला. त्यावर एक अंगठ्याचा ठसा पण होता.

पंचांनी तो कर्जरोखा खरा मानून अंबादासच्या बाजूने निवाडा दिला. म्हातारी वर तो अन्यायच झाला.

त्यानंतर म्हातारी दुसऱ्या एका जागी आपली झोपडी बांधून राहू लागली. पहिल्या सारखीच फुले विकून तीवर आपला उदर निर्वाह चालवू लागली.

काही दिवस लोटले. अंबादास म्हातारी-कडून काढून घेतल्यावर त्या जमिनीवर एक घर बांधण्याच्या हेतूने पाया खणू लागला. पाय खणण्याचे काम चालू होते. म्हातारी नातवाला घेऊन आलेली पाहून अंबादासला आश्चर्य वाटले. त्याने तिला पाहताच

विचारले–"काय मावशी! कसे काय, बरं आहे ना? आज इकडे कशा काय?"

"तुम्ही श्रीमंत, मी गरीब अनाथ म्हातारी. माझ्यावर थोडी कृपा दृष्टी ठेवा. एक मदत मागायला आले आहे." म्हातारी म्हणाली.

"कसली मदत, विचाराल तरी!" अंबादास म्हणाला.

"माझा नातू रोज आपली जुनी झोपडी दाखव म्हणून हट्ट धरून बसतो. म्हणून आले होते त्याला दाखवायला." म्हातारी म्हणाली.

"मग दाखविलीत ना जागा! मग आणखी काय?" अंबादासने विचारले.

"जाते, माझ्या जमिनीतली टोपलीभर माती घेऊन जाते, देता का? त्या मातीची चूल करून घ्यावी म्हणते! त्या चुलीवर सैपाक करून चार घास मिळाले म्हणजे मनाचे समाधान होईल." म्हातारी म्हणाली.

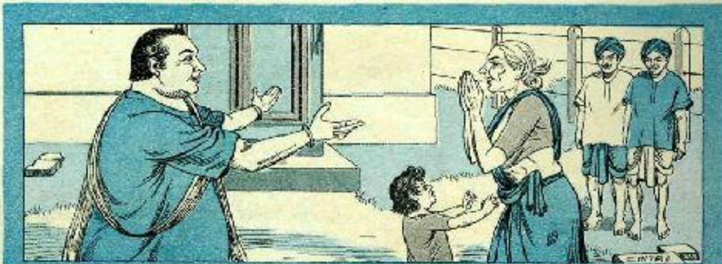
म्हातारी म्हणाली ते ऐकून अंबादास हसू लागला. म्हणाला–"टोपलीभर मातीच ना! घेऊन जा!"

म्हातारीने टोपलीभर माती घेतली आणि म्हणाली–"मालक! जरा हात लावता का टोपलीला? पुण्य लागेल तुम्हांला!"

अंबादासने टोपली उचलायला हात लावला. पण टोपली उचलवेना. त्याने पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला, घामाघूम झाला, पण टोपली उचलवेना.

म्हातारी जोरजोराने हसू लागली आणि म्हणाली–"एक टोपलीभर माती उचलवत नाही आणि ही सर्व माती तू बरोबर उचलून घेऊन कसा काय जाणार आहेस बुवा!"

अंबादासाची मान शरमेने खाली झाली. त्याच्या डोक्यात ज्ञानाचा प्रकाश पडला. आपली चूक त्याच्या लक्षात आली. त्याने त्याच जागेवर घर बांधून झाल्यावर ते म्हातारीला देऊन टाकले.

पश्चात्ताप

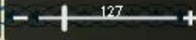
फार जुनी गोष्ट आहे, एका गावी दोन मित्र रहात असत. गोपाल दयाळू व उदार स्वभावाचा होता आणि त्याचा मित्र कृष्णाजी चिक्कू स्वभावाचा होता. गोपाळला मूलबाळ काही नव्हते. म्हणून त्याने तीर्थयात्रा करण्याचे ठरविले. त्याच्या जवळ चारशे अशरफी रोख होत्या. त्याने प्रवासासाठी शंभर अशरफी बरोबर घेतल्या आणि बाकी तीनशे कोठे तरी ठेवून द्यायचे ठरविले. परंतु कोठे व कशा ठेवायच्या हे त्याला कळेना. म्हणून त्याने कृष्णाजीचा सल्ला विचारला.

"मी तुझ्या अशरफी आपल्याजवळ ठेवून घ्यायला तयार नाही रे, बाबा! माझ्या मते गांवाबाहेरच्या वडाखाली त्या पुरून ठेव." कृष्णाजीने सल्ला दिला.

गोपाळला तो सल्ला पसंत पडला. परंतु त्याला एक शंका वाटली, दिवसां झाडाखाली पुरून ठेवल्या तर लोकांच्या नजरेस ती गोष्ट येईल आणि मग कोणीतरी उचलून नेईल. म्हणून त्याने रात्री सर्व झोपल्यावर आपला ठेवा पुरून ठेवण्याचे ठरविले. परंतु त्याला एकट्याने गावाबाहेर वडाच्या झाडाखाली जायला धीर होईना. म्हणून त्याने सोबतीला कृष्णाजीला बरोबर घेतले. तीनशे अशरफी पुरून ठेवल्या व पहाटे उठून काशीयात्रेला निघून गेला.

नवरा रात्री उशिरा आलेला पाहून कृष्णाजीच्या बायकोने उशिरा येण्याचे कारण विचारले. त्याने गोपाळच्या अशरफी पुरून ठेवल्या असल्याची गोष्ट सांगितली. ते ऐकून कृष्णाजीच्या बायकोला त्या उचलून आणण्याचा लोभ उत्पन्न झाला. तिने नवऱ्याला तसे सुचविले. कृष्णाजीला ते पटले नाही. पण बायको हट्टालाच पेटली व विहिरीत जीव द्यायला निघाली तेव्हां

सौ. लीला देशपान्डे

विचारले–"काय मावशी! कसे काय, बरं आहे ना? आज इकडे कशा काय?"

"तुम्ही श्रीमंत, मी गरीब अनाथ म्हातारी. माझ्यावर थोडी कृपा दृष्टी ठेवा. एक मदत मागायला आले आहे." म्हातारी म्हणाली.

"कसली मदत, विचाराल तरी!" अंबादास म्हणाला.

"माझा नातू रोज आपली जुनी झोपडी दाखव म्हणून हट्ट धरून बसतो. म्हणून आले होते त्याला दाखवायला." म्हातारी म्हणाली.

"मग दाखविलीत ना जागा! मग आणखी काय?" अंबादासने विचारले.

"जाते, माझ्या जमिनीतली टोपलीभर माती घेऊन जाते, देता का? त्या मातीची चूल करून घ्यावी म्हणते! त्या चुलीवर सैपाक करून चार घास मिळाले म्हणजे मनाचे समाधान होईल." म्हातारी म्हणाली.

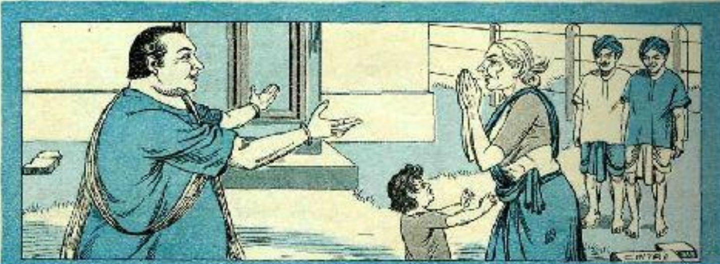
म्हातारी म्हणाली ते ऐकून अंबादास हसू लागला. म्हणाला–"टोपलीभर मातीच ना! घेऊन जा!"

म्हातारीने टोपलीभर माती घेतली आणि म्हणाली–"मालक! जरा हात लावता का टोपलीला? पुण्य लागेल तुम्हांला!"

अंबादासने टोपली उचलायला हात लावला. पण टोपली उचलवेना. त्याने पुष्कळ प्रयत्न करून पाहिला, घामाघूम झाला, पण टोपली उचलवेना.

म्हातारी जोरजोराने हसू लागली आणि म्हणाली–"एक टोपलीभर माती उचलवत नाही आणि ही सर्व माती तू बरोबर उचलून घेऊन कसा काय जाणार आहेस बुवा!"

अंबादासाची मान शरमेने खाली झाली. त्याच्या डोक्यात ज्ञानाचा प्रकाश पडला. आपली चूक त्याच्या लक्षात आली. त्याने त्याच जागेवर घर बांधून झाल्यावर ते म्हातारीला देऊन टाकले.

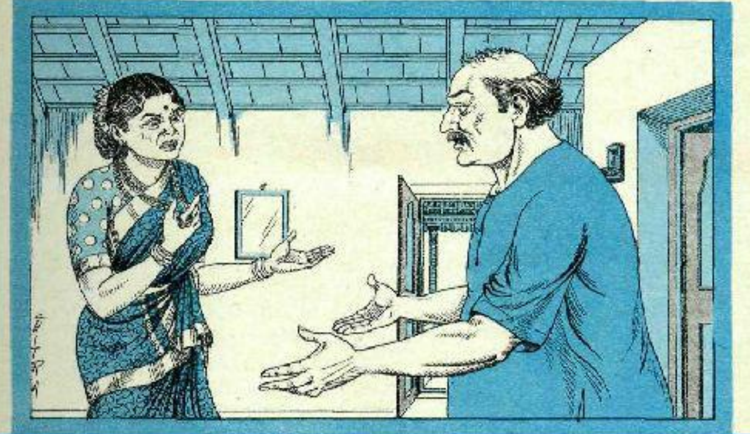

स्वतःला सावरून म्हणाला–"कसे काय गोपाळ? कशी झाली काशीयात्रा?"

"होय बुवा! तुझ्या कृपेने यात्रा तर फार छान झाली. बरं तर आता पुन्हा एकदा आपण दोघे मिळून त्या वडाच्या झाडापर्यंत गेले पाहिजे! कारण या खेपेस देवाच्या कृपेने मला एक हजार अशरफी आणखी मिळाल्या आहेत. त्या अशरफी जुन्या अशरफीबरोबर ठेवून मी रामेश्वरच्या यात्रेला जावे, म्हणतो. उद्यां रात्री मी तुझ्या घरी येतो. आपण दोघे त्या वडाच्या झाडाजवळ जाऊ." गोपाळ म्हणाला.

गोपाळ म्हणाला ते ऐकून कृष्णाजी घाबरून गेला की दोघांना पुन्हा वडाच्या झाडाखाली जावे लागणार. पण काय करणार? होकार देऊन त्याने गोपाळला परत पाठविले. नंतर आपल्या बायकोला म्हणाला–"आता उद्या मी वडाच्या झाडाजवळ कोणते तोंड घेऊन जाऊ? चोरी सापडणार? तू माझे ऐकले नाहीस, आणि उगाच हट्ट केलीस!"

"एवढ्या एवढ्याशा गोष्टीसाठी तुम्ही इतके घाबरता काय? माझे सर्व जुनेनवे दागिने गहाण ठेवून तीनशे अशरफी घेऊन या. त्या पाहून गोपाळला धीर येईल आणि तो एक हजार अशरफी तेथे पुरून ठेवील.

तो रामेश्वरला निघून गेल्यावर आपण त्या सर्व अशरफी काढून घेऊन येऊ." कृष्णाजीची बायको म्हणाली.

कृष्णाजी आपल्या बायकोच्या चातुर्याची स्तुती करू लागला. त्याने तिचे दागिने एका सावकाराकडे गहाण ठेवून दिले आणि तीनशे अशरफी आणून वडाच्या झाडाखाली पुरून ठेवल्या.

दुसऱ्या दिवशी रात्री गोपाळच्याबरोबर जाण्यासाठी कृष्णाजी गोपाळची वाट पहात बसला. पण गोपाळ आला नाही. मध्यरात्र उलटून गेली होती. कृष्णाजीने गोपाळच्या घरी जाऊन दाराची कडी वाजविली. गोपाळ उठून बाहेर आला आणि विचारू लागला–"काय रे कृष्णाजी! इतकी रात्र उलटून गेल्यावर कसा काय आलास?"

"अरे तूच आज रात्री वडाच्या झाडाखाली जाऊ, नव्हतास का म्हणालास?" कृष्णाजीने विचारले.

"असे होय! मला वाटले की उद्यां सकाळी तुला भेटून खरी गोष्ट सांगावी. अरे मी रामेश्वरची यात्रा काही दिवस पुढे ढकलली आहे. म्हणून मी काल संध्याकाळीच फिरत फिरत वडाच्या झाडाखाली गेलो आणि पुरलेल्या अशरफी घेऊन आलो." गोपाळ म्हणाला.

कृष्णाजीला ते उत्तर ऐकून घेरीच आल्यासारखे वाटले. तो निराश होऊन घरी परतला आणि घडले ते सर्व बायकोला सांगितले.

"देवा! काय रे केलेस हे? आमची केवढी चूक? पाचशे अशरफी किमतीचे दागिने फक्त तीनशे अशरफी घेऊन गहाण ठेवले होते. आतां ते कसे सोडवायचे?" असे म्हणत गोपाळची बायको छाती बडवून रडू लागली. कृष्णाजीला चांगलीच अक्कल घडली व केलेल्या चुकीबद्दल तो पश्चात्ताप करू लागला.

पडकें देऊळ

[२८]

[शिखीमुख व त्याच्या साथीदारांनी रात्री एका लहानशा द्वीपात रात्र काढली. पुजाऱ्याचा एक नोकर शिखीमुखच्या नावा बुडविण्याचा प्रयत्न करीत असता नागसोमने व लाल कुत्र्याने ते ओळखून त्या नोकराला ठार केले. त्या नंतर चार दिवस प्रवास केल्यावर ते वृश्चिक द्वीपावर पोंचले. तेथे शिखीला व विक्रमला एक ओसाड देऊळ दिसले. पुढे—]

टेकडीच्या टोकावरून त्यांना जे ओसाड देऊळ दिसले त्या बाजूला दोघे निघाले. वृश्चिक द्वीपापर्यंत पोंचण्यास त्यांना अपार संकटांना तोंड द्यावे लागले होते. परंतु इतक्या सहजी ते देऊळ सापडेल याची कल्पना स्वप्नातही त्यांनी केली नव्हती.

सूर्यास्ताची वेळ होती. काळोख पडू लागला होता. ते दोघे देवळापर्यंत येऊन पोचले. परंतु देवळात पाऊल टाकल्यावर त्यांना निराशा वाटली. ते देऊळ ओसाड व पडायला झाले होते हे खरे आहे. परंतु महाराज विक्रमसिंहांना वाटले होते तसे शिल्पकलेचे उत्तमोत्तम नमुने त्यांत नव्हते व ते सोन्याने मढवलेले पण नव्हते. सर्व देऊळ दगडाने बांधलेले होते. गाभाऱ्यात कालीमातेची मूर्त होती, ती एका बाजूला थोडी झुकलेली होती. भिंतीतल्या कोनाड्यात काही प्रकार मूर्ती होत्या. त्या

आडव्या तिडव्या पडलेल्या होत्या. शिखी व विक्रमला वाटले की त्या बहुतेक भूकंपामुळे अशा पडल्या असतील. पडक्या देवळासंबंधी त्यांनी जी कल्पना करुन ठेवली होती तसे ते देऊळ नव्हते.

"विक्रम! मला वाटते, आपण ज्या देवळाच्या शोधार्थ इतके दूर कष्ट सहन करून आलो ते देऊळ हे नव्हे. तुझ्या आजोबांनी ज्या देवळाविषयी ऐकले होते आणि इभ्युजातीच्या लोकांनी त्याचे जसे वर्णन केले होते त्या प्रमाणे या देवळात शिल्पकलेचे नमुने असायला हवे होते. त्याच प्रमाणे सोन्याच्या रंगाने डोळे

दिपवून टाकणारे असेदेखील काही नाही." शिखीमुख म्हणाला.

विक्रमकेसरी शिखीमुख जे म्हणाला ते बरोबर असल्याबद्दल होकारार्थी मान हलवून मूर्तीजवळ गेला. त्याच वेळी एक विचू मूर्तीच्या मागून बाहेर आला व भितीकडे जाऊ लागला. तो सामान्य विचवांपेक्षा दहा बारा पट मोठा होता. विक्रमने त्याला मारण्यासाठी तलवार उपसली. त्या बरोबर मूर्तीच्या मागून तसेच मोठे आणखी दोन विचू बाहेर आले.

शिखीमुख विक्रमला अडवून म्हणाला— "विक्रम आपण असे किती विचू मारणार? ह्या द्वीपाचे नावच वृश्चिक द्वीप आहे. आपण हे राक्षसी विचू मारीत बसलो तर आपल्याला दुसरे काम करायला वेळ कोठून मिळणार? आपण आपले कर्त्तव्य विसरतां कामा नये. म्हणून चल येथून निघून जाऊ."

"बरोबर आहे तुझे म्हणणे. या विचवां-च्या वाटेस न जाण्यातच शहाणपण आहे. हे आपण हुडकत असलेले पडके देऊळ नव्हे." विक्रमकेसरी म्हणाला.

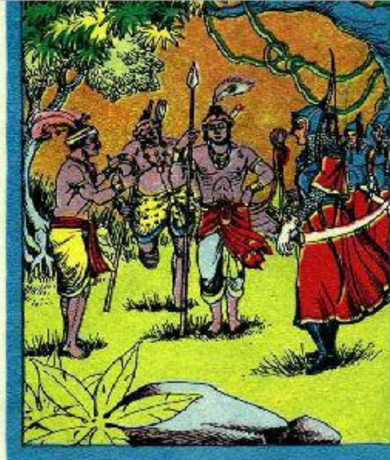
शिखीमुख मान खाली करून विचार करीत देवळाबाहेर आला. चहूकडे पसरलेली पर्वतश्रेणी पाहून म्हणाला—"त्या देवळाचा

शोध काढण्यासाठी हे सर्व डोंगर व खोरी पालथी घालावी लागतील. परंतु फार सावधगिरीने आपण आपले काम केले पाहिजे. कारण तो पुजारी आपला वध करण्यासाठी लपून बसलेला आहे. केव्हां कसा घात करील सांगता येणार नाही."

"शिखी! मला वाटते की पुजारी आपल्या आधीच या बेटावर येऊन पोचला असावा. तो पडक्या देवळात पोचून तेथल्या सर्व अमूल्य वस्तु उचलून पळून तर गेला नसेल?" विक्रमने विचारले.

ते ऐकून शिखीमुख स्मित करून म्हणाला—"संशय करून शंका काढीत बसण्यात काय अर्थ आहे? उद्या उजाडल्या बरोबर आपण पडक्या देवळाच्या शोधार्थ निघू. वाटेत कोठे तो पुजारी भेटला तर त्याला यमसदनाला पाठवू. पुजारी पडक्या देवळाजवळ पोचला असेल असे मला नाही वाटत."

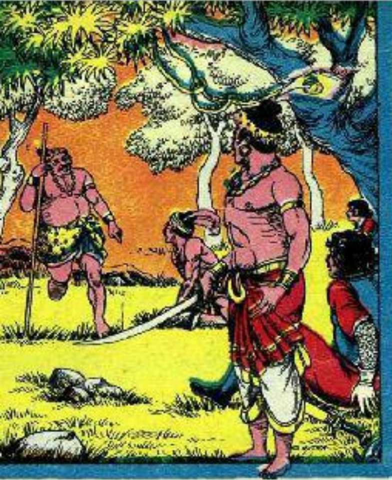
त्यानंतर दोघे काही बोलल्याशिवाय मौनपणे त्यांच्या नावा होत्या तेथे परत आले. त्यांनी आपल्या अनुयायाना पुढे काय करावयाचे हे समजावून सांगितले. ते ऐकून नांगसोम म्हणाला—"असली पडकी देवळे या बेटात किती तरी असतील." तो

असे ही म्हणाला की कधी काळी इभ्यु-जातीचे सहस्रावधी लोक या प्रदेशात रहात असत. आजची स्थिती त्याला ठीकठीक माहीत नव्हती.

जेवणखाण झाल्यावर सर्वांनी झोपायची तयारी केली. चांदण्या रात्रीची वेळ होती. चारी बाजूचे डोंगर व त्यांच्यावरची झाडे फार सुंदर दिसत होती. जांगलाला नावांवर लक्ष ठेवायला नेमून सर्व झोपी गेले.

खूप दमल्यामुळे शिखीमुखला गाढ झोप आली होती. परंतु अचानक काहीतरी आवाज झाल्यामुळे तो ताडकन उठून उभा राहिला. जांगला लंगडत लंगडत जवळ येत

होता. शिखीमुखला त्याचा संशय आला. तलवार उपसून पुढे सरसावला. जांगला चमकला व म्हणाला–"शिखी साहेब! तुम्हांला वाटत असेल, मी तुम्हांला ठार करण्याच्या विचारात आहे. अजून तुमचा माझ्यावर विश्वास बसला नाहीसे दिसते. मी तुम्हांला धोक्याची सूचना देण्यासाठी आलो आहे."

शिखीमुख पश्चात्ताप करीत म्हणाला–"असे होय! शत्रू येतो आहे का? कोण पुजारी का?"

"कोण आला आहे कळत नाही. पण जमिनीवर पडून ऐका जरा, डफलीचा आवाज ऐकू येत आहे. ऐका, आता जास्त जास्त स्पष्ट ऐकू येऊ लागला आहे." असे म्हणत जांगलाने जवळच्या झाडीकडे दृष्टी वळवली.

शिखीमुखला पण तो आवाज स्पष्ट ऐकू येऊ लागला. तो मोठ्याने ओरडून आपल्या साथीदारांना सावध करीत म्हणाला–"शत्रू येतो आहे, उठा, शत्रू!"

विक्रमकेसरी बरोबर नांगसोम वगैरे सर्व जागे झाले. सर्व आपापली शस्त्रे घेऊन तयार उभे राहले, काहीतरी संकट असल्याचा संशय त्यांना वाटू लागला. तेवढ्यात वीस-पंचवीस जणांनी त्यांना चारी बाजूंनी घेरले. त्यांच्या पैकी एकाच्या डोक्याला विंचवाच्या आकृतीचा टोप होता. त्या टोपने त्याने आपले तोंड झांकून घेतले होते. डोळ्यांच्या जागी फक्त दोन भोके होती. त्या भोकातून त्याचे डोळे छान चमकत होते.

टोप घातलेला तो मनुष्य आपल्या हातातली दगडी कुऱ्हाड वर उचलून आपल्या साथीदारांना म्हणाला–"स्वप्नात वृश्चिक मातेने दर्शन देऊन मला या लोकां-विषयी काही सांगितले आहे. यांच्यापैकी एका योग्य माणसाला बली दिल्यास आप-

ल्याला वृश्चिक मातेच्या देवळात निर्विघ्न-पणे प्रवेश मिळू शकेल."

ते विचित्र वेषधारी लोक त्याच बेटा-वरचे आदिवासी लोक असावेत असे अंदाजाने शिखीमुखने ओळखले. अशा स्थितीत त्याच्याशी मारामारी करण्यात शहाणपण नाही. त्याने ती गोष्ट विक्रम-केसरीला सांगितली तेव्हां त्याला सुद्धा ती पटली.

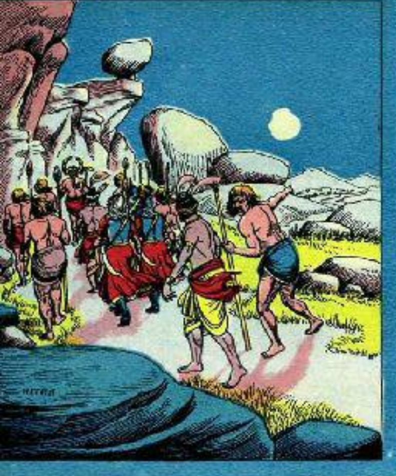
मध्यंतरी नांगसोम शिखीमुखजवळ जाऊन म्हणाला–"हे लोक बोलत असलेली भाषा आमच्या इभ्यु भाषेच्या सारखीच आहे."

"तरमग ह्या भाषेत आपण बोललो तर आपला फायदा होईल असे वाटते का तुला? तू त्यांना सांग, आपण त्यांना त्रास द्यायला आलेले नसून तुफान आल्यामुळे आपल्या नावा त्यांच्या बेटाला येऊन लागल्या." शिखीमुख म्हणाला.

नांगसोमने, शिखीमुखने सांगितल्या-प्रमाणे त्या आदिवासी लोकांच्या नायका जवळ जाऊन सांगितले आणि म्हणाला–"आम्ही पण इभ्यु जातीचेच. मग आपण आपसात भांडण करण्यात काय अर्थ आहे? उजाडल्यावर आम्ही आल्या वाटेने निघून जाऊ."

नांगसोम म्हणाला ते ऐकून रानटी जातीचा नेता चकित होऊन म्हणाला–"आम्ही इभ्यु जातीचे आहो, ही गोष्ट फार जुनी आहे. आतां आम्ही वृश्चिक जातीचे आहो. दोन दिवसांपूर्वी पुजारी नावाचा एक मनुष्य या बेटावर उतरला. तो सुद्धा स्वतःला इभ्यु जातीचाच सांगत होता. तो शिथिलेश्वरी देवीच्या देवळाच्या शोधार्थ आला आहे. मला असे वाटते की तो म्हणतो ते शिथिलेश्वरी देवीचे देऊळ आणि आमच्या वृश्चिक मातेचे देऊळ दोन्ही एकच. उद्यां मी त्याच्या व तुमच्या टोळीची गाठ घालून देतो. तेव्हां तुम्ही कोणत्या

हेतूने या बेटावर आलात हे आम्हांला बरोबर कळेल. परवा पौर्णिमेला मी उन्मत्त कात खाऊन माझ्या अंगात आले की ते देऊळ पृथ्वीच्या पोटात कोठे आहे हे हुडकून काढीन आणि नंतर तुम्हांला सर्वांना वृश्चिक मातेच्या समोर बळी देईन."

शिखीमुख काही बोलणार इतक्यात त्या जंगली जातीच्या नायकाने त्याच्या हातातली दगडी कुऱ्हाड उगारली. नंतर सर्व कैद्यांना त्याच्या पाठीमागून घेऊन यायला सांगून तो पुढे निघाला.

शिखीमुख व त्याच्या साथीदारांना मुकाट्याने त्यांचे कैदी म्हणून जाण्याशिवाय दुसरा मार्गच नव्हता. शिखीमुखला एवढे नक्की कळले की पडक्या देवळाचा पुजारी त्या बेटावर येऊन पोचला आहे आणि पडके देऊळ हुडकून काढण्यासाठी काहीतरी युक्त्या लढवीत असावा. वृश्चिक जातीच्या नायकाच्या बोलण्यावरून ते देऊळ याच बेटावर पृथ्वीच्या पोटात कोठे तरी आहे. पण तो म्हणाला तो उन्मत्त कात कोणती वस्तू असेल बरे?

नांगसोमच्या मनात तीच शंका होती. त्याने त्याच्या जवळून चालणाऱ्या एका वृश्चिक जातीच्या माणसाला विचारले– "काय रे मित्रा! तो उन्मत्त कात कोठे रे मिळतो? त्यात अशी काही तरी दिव्य शक्ती आहे का?"

त्या रानटी मनुष्याने दोन डोंगरांकडे बोट दाखविले व म्हणाला–"काताची झाडे त्या डोंगराच्या शिखराखाली एका तलावाच्या काठी आहेत. तेथे तीनचार झाडे आहेत. त्या झाडाची फळे खाल्ल्याने पृथ्वीच्या पोटात कोठे काय आहे हे दिसते. तू आमच्या नायकाच्या तोंडी ते ऐकले नाही का?"

उन्मत्त काताची गोष्ट नांगसोमने गोलभरा गावात पण इभ्यु नायकांच्या तोंडून ऐकली होती. तो कात खाणाराला हे जग काही निराळेच दिसते. हे फळ वृश्चिक द्वीपावरच कोठे तरी मिळते. पण ते खाल्याने पृथ्वीच्या पोटात काय आहे हे देखील दिसते हे प्रथम त्या बेटावर आल्यावरच त्याला कळले.

काहीतरी करून ते उन्मत्त काताचे फळ हुडकून काढले पाहिजे, म्हणजे पडक्या देवळाचा शोध नक्कीच लागेल आणि सर्व प्रश्न सुटतील. परंतु तेथपर्यंत जावयाचे म्हणजे वृश्चिक जातीच्या लोकांच्या नकळत तेथपर्यंत गेले पाहिजे.

नांगसोमच्या डोक्यात हे विचार घोळत असता एकाएकी वृश्चिक जातीचा नायक एका गुहेजवळ थांबून म्हणाला–"सर्व कैद्यांना आज रात्रभर या गुहेत झोपायला सांगा. उजाडल्यावर काय करायचे हे मी ठरवीन." असे सांगून नायक गुहेत निघून गेला.

शिखीमुख व त्याचे साथी गुहेसमोरच्या झाडाखाली झोपले. त्यांना कैद करणारे वृश्चिक लोक जवळच्या दगडांना टेकून बसले आणि हळूहळू पेंगू लागले.

नांगसोमला ती संधी छान चालून आल्यासारखे वाटले. शिखीमुखला आपण उन्मत्त काताच्या शोधार्थ जात असल्याचे सांगून जावे असे वाटले. पण त्याने पुन्हा

विचार केला की कदाचित शिखीमुख जाऊ नकोस असे सांगेल. म्हणून तो कोणाला काही सांगितल्याशिवाय मांजराच्या पावलांनी त्या तलावाकडे निघाला.

नांगसोम तलावाजवळ पोचला तेव्हां वृश्चिक जातीचा एक मनुष्य उन्मत्त झाडाच्या जवळ उभा राहून पाहारा देत असलेला दिसला. त्याला फसविल्याशिवाय ते काताचे फळ मिळणे अशक्य हे त्याला माहीत होते. असा विचार करून त्याने एका मोठ्या खडकाआड उभा राहून शीळ वाजविली.

शीळ ऐकून त्या खडकाआड कोण आहे हे पाहण्यासाठी पाहरेकरी जवळ आला. नांगसोमने पाठीमागून त्याच्यावर झडप मारून त्याच्या तोंडावर गुद्दे मारले. तो पाहरेकरी खाली जमिनीवर बेशुद्ध होऊन पडला. नागसोमने एक वेल तोडून आणून त्याचे हातपाय घट्ट बांधून ठेवले आणि दगडाआड त्याला ठेवून दिले आणि मग स्वतः त्या उन्मत्त काताच्या झाडांकडे पळत गेला.

एक दोन मिनिटातच पाहरेकऱ्याला शुद्ध आली. त्याने काताच्या झाडांकडे वळून पाहिले. त्याला नांगसोम दिसला. तो स्वतःला सोडवून घेण्यासाठी धडपडू लागला. त्याला सुटका तर मिळाली नाहीच, पण त्याच्या बाजूला असलेला दगड मात्र हलू लागला. तो दगड आपल्यावर येऊन पडू नये व त्याच्या खाली चेंगरून जाण्याचा प्रसंग येऊ नये यासाठी त्याने खांद्याचा नेट देऊन तो दगड मागे सरकवायचा प्रयत्न केला. दगड हलला व गडगटत खाली गेला. त्याच्या बरोबर पाहरेकरी पण शिखीमुख व त्याचे साथीदार जेथे झोपले होते त्या बाजूला फरपटतखाली जाऊ लागला.

(पुढील गोष्ट पुढील अंकी)

अतिथि देवोभव !

विक्रमादित्याने हट्ट सोडला नाही. तो पुन्हा झाडाजवळ गेला. प्रेत खांद्यावर काढून घेतले आणि मौनपणे स्मशानाकडे निघाला. तेव्हां प्रेतात बसलेला वेताळ त्याला म्हणाला–"राजा! तुझी ही निष्ठा पाहून मला दृढव्रतची गोष्ट आठवते. त्याची निष्ठा इतकी होती की त्याच्यासमोर देवादिकांना पण आपली मान तुकवावी लागली. मी तुझे श्रम तुला हलके वाटावे म्हणून त्याची गोष्ट सांगतो. ऐक."

वेताळ गोष्ट सांगू लागला–"श्वेतवनात दृढव्रत नावाचा एक मनुष्य आश्रम बांधून त्यात रहात असे. तो ब्रह्मचारी होता आणि एकटाच आश्रमात राही. त्याने तपश्चर्यापण केली नव्हती. परंतु तो आतिथ्य सत्कार मात्र फार उत्तम करी. रात्री अपरात्री केव्हांही कोणी पाहुणा आला की तो त्याचा सत्कार करी व त्याच्याकडे जो खाद्यपदार्थ

असे तो त्याला देई. तो आश्रमाबाहेर कंदमुळे व फळे आणण्यासाठीच जात असे. तो त्याला आवश्यक असत थोडी जास्तच आल्यास कंदमुळे आणीत असे, कोणी पाहुणा त्याला उपाशी रहावे लागू नये त्यात हाच हेतू असे.

एक दिवशी मध्यरात्रीच्या सुमारास दाराची कडी कोणीतरी वाजविली. दृढव्रतने दरवाजा उघडून पाहिले, एक ऋषी उभे होते. त्यांचा चेहरा तेजस्वी होता. त्या ऋषींनी दृढव्रतला विचारले–"वत्स! मला भूक लागली आहे. काही आहे का खायला?"

त्या मुनिवर्यांना आदरपूर्वक आत यायला सांगून दृढव्रत म्हणाला–"मुनिवर्य! माझ्याकडे जी मीठभाकर आहे ती आपणांला वाढीन."

"मी एकटा नाही, माझ्याबरोबर आणखी सात जण आहेत. आम्ही सर्वच उपाशी आहो." मुनि म्हणाले.

"त्यांना देखील आंत बोलवावे!" दृढव्रत म्हणाला.

दृढव्रत ते म्हणाला खरा, पण सातजणांना काय वाढावयाचे हा विचार करून तो थोडा घाबरला. कारण त्याच्या झोपडीत त्यावेळी फक्त दोनचार कंदमुळे व फळेच काय ती होती. तेवढ्यावर आठ जणांची पोटे भरणे शक्य नव्हते. बाहेर जाऊन फळे आणायला वेळ नव्हता.

तरी देवावर भरंवसा ठेवून त्याने आठही-जणांचे आतिथ्य करण्याचे ठरविले. सर्व झोपडीत आल्यावर तो अतिथींना म्हणाला–"आपण थोडा वेळ विश्रांती घ्या, मी तुमच्या जेवणाची तयारी करतो." असे सांगून तो अग्निहोत्राच्या खोलीत गेला.

त्या खोलीत पाऊल टाकताच त्याला चकित करुन सोडणारे एक दृश्य दिसले. एका कोपऱ्यात कंदमुळे व फळे यांचा ढीग पडलेला होता. ही कंदमुळे कोठून व कशी आली याचा विचार करीत तो बसला नाही. त्याने आपल्या पाहुण्यांसमोर फळे आणून ठेवली आणि म्हणाला–"बसा!" आणि कंदमुळे उकडून घेऊन आला.

दृढव्रताचा आतिथ्य सत्कार पाहून सर्व पाहुणे खूष झाले. मुनि त्याला म्हणाले–"तू खरोखर पुण्यवान आहेस! तुझे हे सर्व पुण्य फुकट जाणार नाहीं. त्याला या सर्व पुण्याचे फळ लाभेल. बरे तर, आता आम्ही तुझा निरोप घेतो."

"पण इतक्या रात्री कोठे जाणार? सकाळी उजाडल्यावर गेलात तर नाही का चालणार?" दृढव्रतने विचारले.

"आम्हांला रात्र काय किंवा दिवस काय, सारखाच! आम्हांला फार दूर जायचे आहे. म्हणून तू काळजी करण्याचे काही कारण नाही." मुनि म्हणाले.

मुनि झोपडीच्या बाहेर पडले, त्यांच्या पाठोपाठ त्यांचे शिष्य पण बाहेर आले. तेव्हां त्यांच्यापैकी शेवटचा शिष्य म्हणाला–"खुळ्या! तू मुनिवर्यांकडून वर नाही मागितलास? ते देवेन्द्र आहेत देवेन्द्र? आणि आम्ही सर्व दिक्पाल आहो!"

दृढव्रत ते ऐकून घाईघाईने बाहेर आला आणि घाईघाईने मुनिवर्यांना नमस्कार करून म्हणाला–"मुनिवर्य! आपला अनुग्रह या गरिबावर झाला तर एक वर मागावा म्हणतो."

देवेंद्र खूष होऊन म्हणाला–"माग, अवश्य माग! काय पाहिजे तुला!"

"काही नाही, मुनिवर्य! विश्रांतीच्या वेळी मी सोंगट्यांचा डाव मांडून फासे हातात घेतो. पण कोणी खेळायला येत नाही. म्हणून सख्या, मी बोलवीन त्याने माझ्याशी द्यूत खेळायला यावे व खेळात मलाच यश मिळेल, असा वर द्यावा." दृढव्रत म्हणाला.

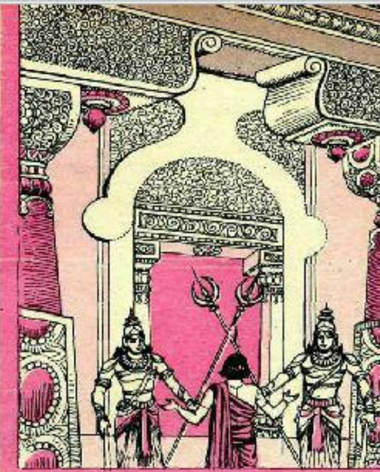
ते ऐकून देवेंद्राला फार आश्चर्य वाटले. कारण त्याला वाटले होते की हा आश्रमवासी मनुष्य स्वर्ग किंवा वैकुंठ मागून घेईल. किंवा फार झाले तर एखाद्या अप्सरेशी त्याचे लग्न होईल असा वर मागेल. तसा वर मागितला असता तर देवेंद्राने खुषीने त्याला तो वर देऊन टाकला असता. पण दृढव्रताने एक सामान्य असा वर मागितला. तरी देवेंद्राने वचन दिले होते म्हणून त्याला तो वर द्यावा लागला. म्हणाला–"तुला ज्या कोणाशी द्यूत खेळावयाचे असेल त्याच्याशी खेळ, तुला यश मिळेल, हा माझा वर आहे." असे सांगून देवेंद्र अंतर्धान पावला. त्याच्याबरोबर दिक्पाल पण अंतर्धान पावले.

त्या दिवसापासून दृढव्रतचा सर्वकाळ द्यूत खेळण्यात जाऊ लागला. जवळपासचे आश्रमवासी त्याच्याशी द्यूत खेळायला येत आणि त्यात त्या सर्वांना हार मानावी लागे. दृढव्रतचा आतिथ्यसत्कार देखील अव्याहत चालू होता.

एक दिवशी यमधर्मराजाचे दूत दृढव्रतच्या शोधार्थ आले. आपल्या बरोबर फासे घेऊन दृढव्रत यमाच्या दरबारात गेला. तेथे चित्रगुप्ताने दृढव्रतच्या पापपुण्याचा हिशोब पाहिला व म्हणाला–"हा एक फार मोठा पुण्यवान पुरुष आहे. याने आयुष्यभर आतिथ्य सत्कार केला. म्हणून याला स्वर्गात एक कोटी वर्षे सुखोपभोग घेता येईल. परंतु याला द्यूताचे व्यसन लागले आहे. म्हणून याला एकदां नरक लोकाचे अवलोकन करवून नंतर स्वर्गात पाठवावे."

यमाच्या आज्ञेने यमदूत दृढव्रतला नरक-लोकाकडे घेऊन गेले. नरकलोकांत पड-लेल्यांना ज्या यातना भोगाव्या लागत होत्या त्या पाहून दृढव्रतला फार वाईट वाटले. यमाच्या घरी पाहुण्यांचा पाहुणचार असाच घेतात की काय असे. ही त्याला वाटले.

नरकलोक पाहून झाल्यावर यमाचा निरोप घेते वेळी दृढव्रत यमाला म्हणाला–"यमा! माझ्याशी द्यूत खेळायला ये. एक लहानसा पण आपण लावूया. मी या डावात हारलो तर मी आपले पुण्य देऊन पुन्हां मृर्त्यलोकी जन्म मिळेपर्यंत नरकलोकात वास करीन. तू हारलास तर तू या नरकात ज्या कोणाला ठेवले आहेस त्या सर्वांना मुक्त करून माझ्याबरोबर स्वर्गात पाठविले पाहिजेस!"

चित्रगुप्ताने 'नको नको' म्हणून कित्येकदां आग्रहपूर्वक सांगितले तरी यमाने त्याच्या बोलण्याकडे दुर्लक्ष केले आणि द्यूतात हारला. म्हणून सर्वनरकलोक रिकामा झाला व सर्व पापी लोकांना दृढव्रत बरोबर स्वर्गात पाठवावे लागले. यमदूत दृढव्रत व सर्व पापी लोकांना स्वर्गाच्या दारापर्यंत घेऊन गेले आणि द्वारपालकाला म्हणाले–"या दृढव्रताला यमाने एक कोटी वर्षभर स्वर्गात सुखोपभोग करण्यास पाठविले आहे." असे सांगून दूत निघून गेले.

स्वर्गाच्या द्वारपालकाने दृढव्रताला आत जायला परवानगी दिली. पण इतर

लोकांना अडवून म्हणाला–"तुम्ही सर्व कोण ?"

"हे सर्व माझ्याबरोबर आलेले लोक आहेत." दृढव्रत म्हणाला.

"या लोकांना स्वर्गात जागा नाही." द्वारपालक म्हणाले.

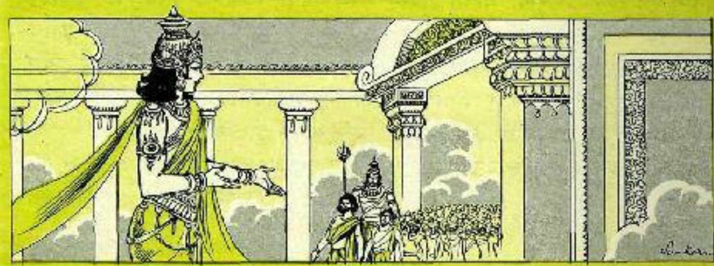
दृढव्रतला ते आवडले नाही. तो म्हणाला–"जा, तू देवेंद्राला विचारून ये, त्यांच्याबरोबर माझ्या घरी जे कोणी आले त्यांना मी, 'तुम्ही कोण ?' असे एका शब्दाने तरी विचारले होते का ?"

ती गोष्ट देवेंद्राच्या कानावर पडली. त्याने पुढे जाऊन दृढव्रतचे स्वागत केले आणि त्याच्याबरोबर आलेल्या सर्वांना स्वर्गात प्रवेश करण्यास परवानगी दिली.

येथवर गोष्ट सांगून वेताळाने विचारले– "राजा! दृढव्रतने अशातऱ्हेने हुशारीने सर्व पापी लोकांना स्वर्गात प्रवेश मिळवून दिला. हे योग्य झाले का? इंद्राने दृढव्रतच्या इच्छेला असा मान देणे रास्त झाले का? या प्रश्नाचे उत्तर माहीत असून तू दिले नाहीस तर त्याचा परिणाम तुला माहीतच आहे, तुझ्या डोक्याची शंभर छकले होऊन तुझ्याच पायावर लोळू लागतील."

ते ऐकून विक्रमादित्य म्हणाला–"इंद्राने दृढव्रतच्या इच्छेला मान देऊन असे केले हे म्हणणे बरोबर होणार नाही. अतिथि-सत्कार एक उत्तम व्रत आहे. म्हणून ते एकच एक पुण्य मिळविल्यामुळे दृढव्रतला स्वर्गप्राप्ती झाली. अशा व्रताचे पालन करणारा कित्येक पापी लोकांना पावन करू शकतो. ही गोष्ट माहीत असल्यामुळेच इंद्राने सर्व पापी लोकांना दृढव्रत बरोबर स्वर्गात प्रवेश देवविला."

अशातऱ्हेने राजाचे मौन भंग होताच वेताळ प्रेताबरोबर अदृश्य झाला आणि झाडाला जाऊन लोंबकळू लागला.

बिनबोभाट निकाल

एका गावात एक जमिनदार रहात असे. त्याला तीन मुलगे होते. ते वयात आले तरी त्यांचे परस्परांवरील प्रेम थोडे देखील कमी झाले नाही. त्यांना आपल्या उच्चकुळाचा फार मोठा अभिमान होता. म्हणून ते जिवापलीकडे कुळप्रतिष्ठा राखण्यासाठी झटत.

जमिनदाराच्या घरी वीस सोन्याची शिवलिंगे होती. सर्व एकाच साच्याची सारखी सारखीच होती. दररोज त्यांची पूजा सर्व भाऊ पाळी पाळीने करीत. हे नित्यनियमित पणे अव्याहत चाले. एक दिवशी एक शिवलिंग एकाएकी नाहीसे झाले.

शिवलिंगाची नक्कीच चोरी झाली होती. चोर कोणी बाहेरचा नव्हता. तिघां भावांपैकीच कोणीतरी एक होता. परंतु तिघांपैकी कोण चोर होता हे कळले तर इतर दोघां भावांना त्या गोष्टीबद्दल फार वाईट वाटणे साहजिक होते. कारण चोरी कोणत्या भावाने केली हे कळले असते तर कुळप्रतिष्ठा नष्ट झाली असती. त्यापेक्षां त्यांना मरण आले असते. तरी ते परवडले असते. म्हणून चोर कोण आहे हे कळण्यापेक्षा शिवलिंग आपोआप जागी आले तर जास्त चांगले, असे त्यांना वाटले. पण हे व्हायचे कसे ?

तिघां भावांना काय करावे हेच सुचेना. म्हणून सर्वात मोठा भाऊ गावच्या न्यायाधिशाकडे त्या बाबतीत त्यांचा काही सल्ला मिळाला तर तो विचारण्यासाठी निघाला. त्याच्या पाठोपाठ दुसरा व तिसरा भाऊ पण गेले. न्यायाधीश हुशार होता.

तिघां भावांनी न्यायाधिशाला त्यांच्या समोर जो प्रश्न उभा होता तो सविस्तर वर्णन करुन सांगितला आणि म्हणाले–

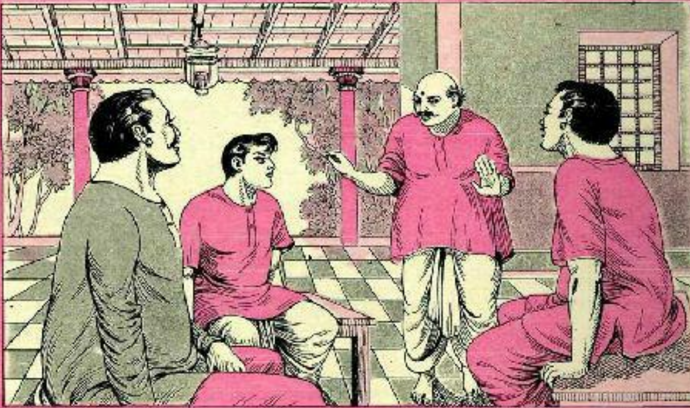
श्री शंकर द. गर्गे

"चोरांचा शोध किंवा चोराचा शोध लागावा असे नाही आमचे म्हणणे. त्याबद्दल आमचा आग्रह पण नाही. ते जरूर पण नाही. चोरी गेलेले शिवलिंग जागेवर येऊन पोचले की झाले."

"हे पहा, तुमचा प्रश्न कसा सोडवायचा हे नाही मला कळत, कारण प्रश्न मुळात काय आहे, हेच मला कळले नाही. मग मी तो सोडवणार तरी कसा? तरी मला विचार करू द्या. आता रात्र होऊ लागली आहे. तुम्ही रात्रभर माझ्याकडेच रहा. उद्या सकाळी मी तुमचा प्रश्न पुन्हा नीट समजावून घेईन आणि मग काय तो सल्ला देईन. तुमची समस्या दूर व्हावी यासाठी पुरा प्रयत्न करीन, तुम्ही अगदी निश्चित रहा." न्यायाधीश म्हणाला.

नंतर न्यायाधीश घरात निघून गेला. थोड्या वेळाने परत येऊन तो तिघांना म्हणाला–"जेवायला बसण्यापूर्वी तुम्ही पूजा करावी म्हणून माझी मुलगी वीस शिवलिंगे तयार करविते आहे. तुम्ही आपल्या नियमाप्रमाणे पूजा करून घ्या. नंतर आपण सर्व जेवायला बसू."

सर्वात प्रथम मोठा भाऊ पुजेला पुजेच्या जागी जाऊन बसला. पूजा करतांना त्याला एकोणीस शिवलिंगेच दिसली. पण तो त्या

विषयी उघड काहीच बोलला नाही. पूजा संपल्यावर कोणाशी काही बोलल्याशिवाय बाहेर आला.

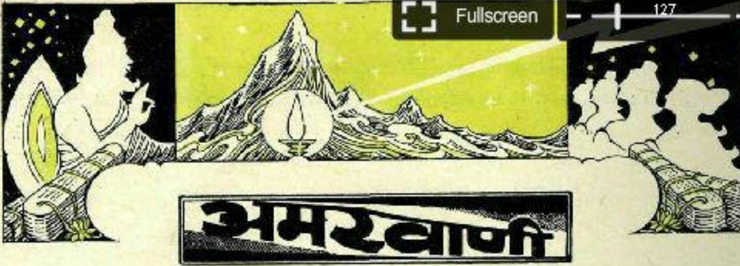
त्यानंतर दुसरा भाऊ पूजा करायला घरात गेला. त्याला देखील एकोणीस शिवलिंगेच दिसली. पण तो देखील कोणाशी काही बोलला नाही. तो देखील पूजा संपल्यावर बाहेर परत आला.

सर्वात शेवटी धाकटा भाऊ पूजेसाठी आत गेला. त्याने देखील एकोणीस शिव-लिंगेच असलेली पाहिली. पण तो थोडा घाबरला. त्यानेच आपल्या घरातले शिव-लिंग चोरले होते आणि ते लिंग त्यावेळी त्याच्याच जवळ होते. त्याने विचार केला की न्यायाधिशाने विसांपैकी एक शिवलिंग नाहीसे झालेले पाहून जर झडती घेतली आणि आपल्याजवळ हे शिवलिंग निघाले तर आपली चोरी पकडली जाईल. म्हणून त्याने आपल्या जवळचे शिवलिंग त्या एकोणीस शिवलिंगांबरोबर ठेवून दिले आणि पूजा झाल्यावर काही बोलल्या शिवाय बाहेर आला.

सकाळी उजाडल्यावर न्यायाधिशाने तिघा भावांना बोलविले आणि म्हणाला– "काय पण विचित्र पहा, सुदैवाने तुमचे हरवलेले शिवलिंग सापडले आहे. हे पहा. त्यावर तुमची खूण पण आहे. परंतु चोर कोण आहे हे तुम्ही मला विचारू नये आणि हे शिवलिंग कसे सापडले हे देखील विचारू नये. कारण मला ती गोष्ट कळलीच नाही."

जमीनदाराच्या मुलांनी शिवलिंग अगदी जवळून निरखून पाहिले. ते त्यांच्या घरातून हरवलेले शिवलिंगच होते. ते ज्या हेतूने न्यायाधिशाकडे आले होते तो पुरा झाला. म्हणून त्यांनी न्यायाधिशाचे मनःपूर्वक आभार मानले आणि आपल्या घरी परतले.

अमरवाणी

स्वायत्त मेकान्तहितं विधात्रा
विनिर्मितं छादन मज्ञतायाः;
विशेषतः सर्वविदां समाजे
विभूषणं मौनम पंडितानां ॥ १ ॥

स्वतःचा मूर्खपणा लपविण्या योग्य मनाची सृष्टी विधाताने म्हणजे ब्रह्मदेवाने केली आहे. म्हणून मूर्खं माणसात उत्तम गुण कोणता (असे विचाराल तर) विद्वान लोकांच्या सभेत त्याने तोंड उघडू नये हा होय!

शिरश्शार्वं स्वर्गात्, पशुपतिशिरस्तः क्षितिधरं,
महीध्रादुत्तुंगा दवनि, मवनेश्चापि जलधिं,
अधो गंगासेयं पद मुपगतास्तोक मथवा;
विवेक भ्रष्टानां भवति विनिपातः शतमुखः ॥ २ ॥

गंगा नदी आकाशातुन शंकराच्या डोक्यावर पडली. तेथून हिमालय पर्वतातून खाली येत पृथ्वीवर आली. पृथ्वीवरुन वहात वहात समुद्रात विलीन झाली. समुद्रातून पाताळ लोकात येऊन पोचली. अशा तऱ्हेने मनुष्याचे अनेक प्रकारे पतन होत जाते व तो मूर्ख गणला जातो.

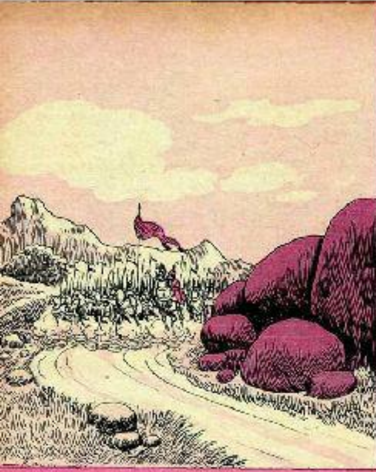
नशिबाचा खेळ

प्राचीनकाळी मगधच्या गादीवर विक्रमसिंह नावाचा राजा राज्य करीत असे. त्याला कित्येकवर्षे मूलबाळ काही झाले नाही. एकदा मगध राज्यावर जंगली जनावरांनी हल्ला केला. म्हणून विक्रमसिंहाने जंगलात शिरून शिकार करण्याचे ठरविले. शिकार करून परत येते वेळी राजाला एक सुंदर मुलगा दिसला. विक्रमसिंहाने त्या मुलाला मोठ्या आनंदाने उचलून घरी आणले. त्याचे नाव जयसिंह असे ठेवण्यात आले. राजाने स्वतःच्या मुलासारखे त्याचे सर्व लाड पुरविले.

जयसिंह मिळाल्यानंतर काही दिवसांनी विक्रमसिंहाची राणी गरोदर झाली आणि नऊ महिन्यांनी तिला एक मुलगा झाला. त्या मुलाचे नाव विजयसिंह असे ठेवण्यात आले. जय व विजय सख्या भावंडासारखे राजवाड्यात वाढत होते.

विक्रमसिंहाला वार्धक्य आले तेव्हां त्याने दोघां मुलांपैकी एकाला युवराज पद देण्याचे ठरविले. राजाला दोघं मुलं दोन डोळ्यांसारखी होती. जयसिंह वयाने मोठा होता, पण तो औरस पुत्र नव्हता. विजयसिंह औरस पुत्र होता, पण वयाने लहान होता. मोठ्याला सोडून लहानाला युवराजपद देणे रास्त नाही असे राजाला वाटे.

राजा स्वतः काहीच निश्चय करू शकला नाही. म्हणून राजाने आपल्या मंत्र्याचा सल्ला घेतला. जयसिंह हुशार, पराक्रमी व प्रजावत्सल होता. त्याच्या मानाने विजयसिंह अशक्त व दुष्ट स्वभावाचा होता. ही गोष्ट राजाला स्वतःच माहीत होती. म्हणून राजाने मंत्र्याच्या सल्ल्याप्रमाणे जयसिंहाला युवराज केले. परंतु विजयसिंहाला राजाने केलेला निर्णय आवडला नाही. कारण तोच राजाचा औरस पुत्र होता व म्हणून गादीला हक्काने

वारस होता. राजाने त्याचा तो हक्क धुडकावून लावून एका अनाथ मुलाला गादीवर बसविले हे त्याला मुळीच आवडले नाही. तो संधीची वाट पाहू लागला.

पुढे काही वर्षांनी विक्रमसिंह इहलोकाची यात्रा संपवून स्वर्गवासी झाला. राज्यात सर्वत्र शोककळा पसरली. विजसिंहाने अशा प्रसंगी शेजारचा राजा रविवर्मा याच्याकडे गुप्तसंदेश पाठवून राज्यावर स्वारी करण्यास उत्तम संधी असल्याचे कळविले. त्याला वाटत होते की रविवर्मा त्याच्या बापाचे राज्य जिंकून त्यालाच राज्याचा अधिकार देऊन निघून जाईल.

परंतु जयसिंह आपल्या धाकट्या भावाच्या प्रत्येक हालचालीवर बारीक नजर ठेवीत होता. म्हणून त्याने एक युक्ती केली. विजयसिंहच विजयसिंहाच्या गादीला वारस असल्याचे सांगून त्याचा राज्याभिषेक करविला.

विजयसिंहाने गादीवर बसल्यावर रविवर्माकडे निरोप पाठविला की राज्यावर आता स्वारी करण्याची गरज नाही. विजयसिंहाचा मूर्खपणा रविवर्म्याने पूर्वीच ओळखला होता. म्हणून तो गादीवर बसल्यावर मगध राज्य जिंकणे जास्तच सोपे झाले असे रविवर्म्याला वाटले. म्हणून तो सैन्य घेऊन मगध देशावर चालून आला.

ती बातमी कळल्यावर विजयसिंह घाबरूनच गेला. सारा देश राज्याभिषेकाच्या उत्सवात गर्क झाला होता. प्रजा किंवा राजा कोणीच युद्धाला तयार नव्हता. त्याने दुसऱ्यावर म्हणून जो वार केला होता तो त्याच्याच शिरावर आदळला. म्हणून विजयसिंह जयसिंहाकडे मदतीला धावला. पण त्यावेळी जयसिंह तरी काय करणार? परंतु तो म्हणाला–"मी स्वतः रविवर्म्याकडे दूत म्हणून जातो व त्याचे मन पालटता आले तर पाहतो."

जयसिंहाला आलेला पाहून रविवर्मा व त्याचा वृद्ध मंत्री दोघे चकित झाले. कारण जयसिंह हुबेहूब रविवर्म्यासारखाच दिसत होता. दोघांची उंची रूप रंग सर्व एकच. फक्त वयात काय तो फरक होता. परंतु रविवर्मा जयसिंहाच्या वयाचा होता तेव्हां अगदी तसाच दिसायचा हे वृद्ध मंत्र्याला चांगले आठवत होते.

राजा रविवर्म्याला पुष्कळ राण्या होत्या. परंतु त्याच्या पट्टराणीला एक मुलगा झाला व इतर राण्यांना झाला नाही. म्हणून सवती मत्सराने इतर राण्यांनी त्या मुलाला उचलून जंगलात नेऊन टाकले होते. ज्या दिवशी त्याला त्यांनी जंगलात नेऊन टाकले होते त्याच दिवशी विक्रमसिंह शिकारीला गेला असता त्याला एक अनाथ मुलगा सापडला होता. राजा रविवर्म्याने आपल्या एकुलत्या एका मुलाचा पुष्कळ शोध केला, पण तो सांपडला नाही तेव्हां त्याला निराश व्हावे लागले. तोच मुलगा आज त्याच्या समोर उभा आहे हे चवकशी केल्यावर कळले. सर्व गोष्टी पडताळून पाहल्यावर व खात्री पटल्यावर की हाच आपला मुलगा आहे रविवर्म्याला परमानंद झाला. त्याने त्या आनंदाच्या भरात मगध राज्यावर स्वारी करण्याचा विचार सोडला.

रविवर्म्याचा एकुलता एक मुलगा हरवल्यावर त्याला एक मुलगी झाली होती. त्या एकुलत्या एका मुलीचा विवाह रविवर्म्याने जयसिंहाचा मानलेला भाऊ विजयसिंह याच्याशी करून दिला.

जयसिंहाला आपला युवराज मानून रविवर्म्याने त्याचा राज्याभिषेक केला. रविवर्मा वारल्यावर जयसिंह गादीवर बसला. जयसिंह आणि त्याचा मानलेला भाऊ व आता मेहुणा विजयसिंह यांचे आपसात सख्य वाढतच गेले.

कार्तिक पुराण

एका गांवी कैलाश आणि पार्वती नावाचे एक ब्राह्मण जोडपे रहात असे. घरची गरीबी होती. सकाळची काळजी संध्याकाळी असे तर संध्याकाळची सकाळी काळजी असे, अशी त्यांची स्थिती होती.

एक दिवशी पार्वती आपल्या पतीला म्हणाली–"असे किती दिवस चालणार? माधुकरीला जावे, काही हरकत आहे का? 'ब्राह्मणाची दीक्षा, मागितली पाहिजे भिक्षा' !"

"मी माधुकरी मागू म्हणतेस? मग कोणाला तोंड तरी दाखविता येईल का?" कैलाश म्हणाला.

एक दिवशी पार्वती देवळात पुराणाला गेली. पुष्कळ लोक आले होते. पुराण संपल्यावर सर्व ताम्हनात, ज्याला जे शक्य होते ते टाकून आपापल्या घरी निघून गेले. पार्वतीने ती गोष्ट घरी आल्यावर नवऱ्याला सांगितली व म्हणाली–"तुम्ही सुद्धां पुराण वाचायला कां नाही देवळात जात? चार पैसे हाती लागतील!"

कैलाशला तो सल्ला पसंत पडला. परंतु दुसऱ्या गावात पुराण वाचावे असा त्याने विचार केला.

तो कार्तिक महिना होता. म्हणून कैलाश कार्तिक पुराण वाचून सांगू लागला. गावातली सर्व लहान थोर मंडळी पुराण ऐकायला जमली. दररोज श्रोत्यांची संख्या वाढतच गेली.

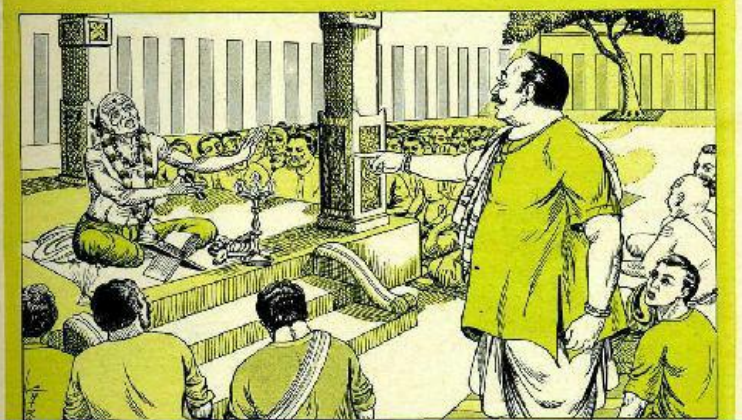
कार्तिक पुराणात एका जागी चोरीचा प्रसंग आला. कैलाश म्हणाला–"चोरी करणे हे एक फार मोठे पाप आहे. चोरी करणारा सरळ रौरव नरकात जातो."

पुराणाला आलेली सर्व मंडळी काही बोलल्याशिवाय लक्ष देऊन सर्व कथा ऐकत होती. परंतु त्यांच्या तोंडावर हास्य, दुःख, निराशा किंवा भय यांपैकी एकही भाव न उमटलेला पाहून श्रोत्यांना कथाप्रसंग सोदाहरण समजावून देण्याच्या हेतूने कैलाशने समोर बसलेले गाव प्रमुख व त्यांचे मेहुणे यांच्याकडे बोट दाखवून म्हटले–"समजा, ह्या गृहस्थांनी ह्यांच्या घरातून एक हजार रुपयांची चोरी केली."

ते ऐकताच गाव प्रमुख भडकला. तो फार श्रीमंत होता. तो रागाच्या भरात म्हणाला–"काय म्हणतोस? मी चोरी केली? गप्प बैस! पुरे झाले तुझे हे पुराण प्रवचन आणि आमच्या गावाबाहेर प्रथम चालता हो!" असे म्हणत गावप्रमुख उठून उभा राहिला.

"बंधु व भगिनींनो! थांबा! मी काय म्हणतो ते प्रथम ऐकून घ्या." कैलाशने गांवकऱ्यांना हात जोडून विनंती करून सांगितले. परंतु सर्व निरुपयोगी ठरले. गावप्रमुख कैलाशला अशी धमकी देऊन निघून गेला की 'गावात पुन्हां कधी पाऊल टाकलेस तर तुझे पायच मोडून टाकीन.'

दोन दिवस कैलाश कोठेच गेला नाही. पार्वती आणखी एका गावी गेली आणि तिचा नवरा पुराण सांगायला रोज येणार असल्याचे गावकऱ्यांना सांगितले. पुराण ऐकायला मोठी गर्दी जमली. पुराण वाचन चालू असता कैलाश म्हणाला–"भक्त हो!

श्री सुहास प्र. पाटील

कार्तिक महिना हा एक पुनीत महिना आहे. या महिन्यात एका रुपयाचे दान केले तर दहा रुपये दान केल्याचे पुण्य लागते." असे सांगून त्याने आपली बायको व तिच्या शेजारी बसलेली आणखी एक स्त्री दोघींच्या कडे बोट दाखवून म्हटले– "समजा, ह्या बाईंनी ह्या बाईंना एक रुपया दान केला आहे !..."

कैलाशचे म्हणणे अजून संपलेच नव्हते. मध्येच ती बाई फणकारून उभी राहली आणि विचारू लागली–"मी कशाला कोणाकडून दान घ्यायला जाऊ? मी भिकारीण आहे का? उलट मीच ब्राह्मणांना दररोज दान करते. पुराण बंद कर आणि चालू लाग गावाबाहेर!"

असे म्हणत ती बाई उठून निघून गेली. ती त्या गावच्या ग्रामप्रमुखाची बायको होती. म्हणून ती निघून गेल्यावर सर्व लोक उठून निघून गेले.

आणखी एका गावी कैलाश पुराण सांगायला गेला. त्या दिवशी तो देवळात त्याच्या बायकोला पुराण सांगत होता. येणारे जाणारे येऊन पुराण ऐकू लागले. कैलाश ब्रह्महत्येचा एक प्रसंग घेऊन सांगू लागला–"ब्रह्महत्त्या एक भयंकर मोठे पाप आहे. कार्तिक महिन्यात ब्रह्महत्त्या करणारा रौरव नरकात जातो." असे सांगून पुढे एका ब्राह्मणकडे बोट दाखवून म्हणाला– "समजा! मी या ब्राह्मणाचा वध केला..."

तो बोलतच होता. मध्येच तो मनुष्य संतापून उठत म्हणाला–"तूं! तूं! माझा वध करणार?" असे म्हणत त्याने कैलाशला खूप बडविले. पुराणवाचन जागच्या जागी थांबले. कैलाशला रुपये पैसे तर मिळालेच नाहीत, चोप बसल्यामुळे त्याचे सर्वांग दुखू लागले.

त्या दिवसापासून कैलाशने पुराण प्रवचनाचे नावदेखील काढले नाही.

सिंदबादच्या सफरी

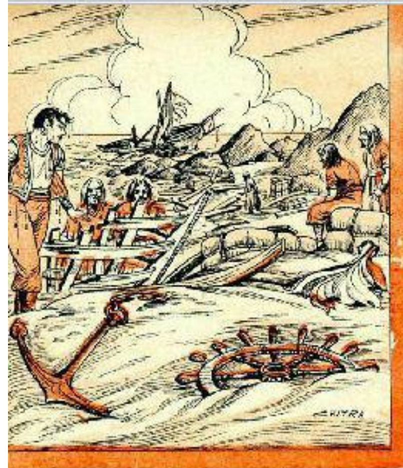
सिंदवाद एक दिवशी संध्याकाळी घरासमोरच्या अंगणात थंड हवेत विश्रांती घेत बसला असता त्याला समोर रस्त्यावरून काही व्यापारी येत असलेले दिसले. सिंदबादने त्यांना पाहल्याबरोबर ओळखले. ते दुरून कोठून तरी येत होते. स्वदेशी परत आल्याचा आनंद त्यांच्या चेहऱ्यावर झळकत होता. यात्रा सफर कधी न करणाऱ्याला त्या आनंदाची कल्पना येणे शक्य नाही.

त्यांना पाहल्याबरोबर सिंदबादचे मन चलबिचल करू लागले. पुन्हां एकदा परदेशात व्यापारासाठी जाण्याची इच्छा त्याच्या मनात बळावली. लगेच त्याने व्यापारासाठी माल विकत घेतला व तो घेऊन बसऱ्याला आला. बंदरात परदेशात जाण्यासाठी एक गलबत तयार उभे होते. त्यात अनेक व्यापारी व जहाजावर काम करणारे लोक हजर होते. सिंदबादने आपला माल चढवला व इतर व्यापाऱ्याबरोबर तो प्रवासाला निघाला.

ते गलबत एका गावाहून दुसऱ्या गावी एका देशातून दुसऱ्या देशात मोठमोठी बंदरे व व्यापारी पेठा पहात आणि प्रत्येक पेठेत मालाची खरेदी विक्री करीत पुढे जात होते. प्रवासी व्यापाऱ्यांना वाटेत विचित्र गोष्टी पहावयास मिळत होत्या. एक दिवशी सर्व व्यापारी विश्रांती घेत पडले होते तेव्हां एक खलाशी मोठ्याने ओरडत आपल्या डोक्याचे पागोटे सोडून ते जमिनीवर वेड्यासारखा आपटू लागला आणि आपल्याच डोक्याचे केस ओढू लागला.

सर्वांनी जवळ जाऊन त्याला कारण विचारले.

मुख्य खलाशी म्हणाला–"आपण वाट चुकून कोठच्या कोठे निघून जात आहो.

कोठे चाललो आहे ते फक्त त्या अल्लाला माहीत. आतां तो सर्वरक्षक अल्ला वाचवील तरच आपण वाचू."

त्याच वेळी एक जोराचे वादळ आले आणि लाटांच्या धक्याने गलबत हेलकावे खाऊ लागले. थोड्या वेळाने त्या जहाजाची शिडे फाटून गेली व जहाज वारा नेईल तिकडे वहात जाऊ लागले. थोड्या वेळाने ते गलबत एका खडकावर आपटून फुटले. जहाजाबरोबर काही व्यापारी समुद्रात बुडाले. सिंदबाद काही व्यापाऱ्यांबरोबर पोहोत समुद्राच्या मध्यभागी असलेल्या एका खडकाळ टेकडीवर कसाबसा येऊन पोचला. ती टेकडी एका बेटावर होती. त्या टेकडीवर त्या पूर्वी अशीच कित्येक गलबते आपटून फुटून गेली होती. हे किनाऱ्यावर पडलेल्या फळ्या व माल पाहून स्पष्ट कळत होते. काही पेट्यांतून मूल्यवान वस्तू दिसत होत्या.

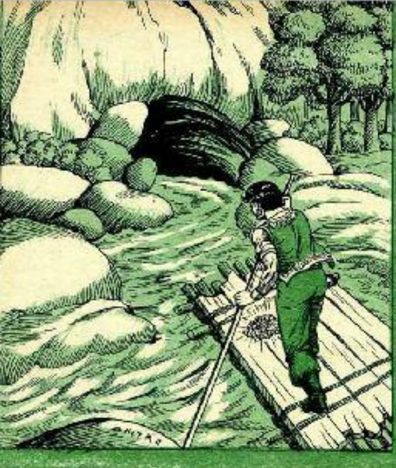
वादळाच्या झपट्यात जे लोक वांचले आणि त्या बेटाला येऊन लागले होते त्यांच्याबरोबर सिंदबाद त्या टेकाडावरच्या एका डोंगरी ओढ्यावर येऊन पोचला. तो ओढा एक सपाट मैदानावर काही अंतर वहात जाऊन एका गुहेत कोठेतरी नाहीसा झाला होता. त्या ओढ्याच्या दोन्ही काठांवर व पाण्यात सोने, चांदी हिरे व माणके चमकत होती. तेथे संपत्तीची नदीच जणु काही दुथडी वहात होती. ओढ्याच्या दोन्ही तिरांवर मोठमोठी झाडे होती.

त्या बेटात सिंदबादला आणखी एक विचित्र वस्तू दिसली. ते डांबर होता व उन्हात वितळून समुद्रात वाहात जात होते. मासे खाववेल तितके खात होते. पण ते त्यांना पचले नाही म्हणून ओकत पण होते. ते पुन्हां वहात किनाऱ्यावर येत होते. त्याचा कस्तूरी सारखा वास बेटावर सर्वत्र पसरला होता.

त्या बेटावर इतके वैभव पडले होते. परंतु ते उपभोगायला मनुष्यच नव्हते. कारण त्या बेटाजवळ जे जे जहाज आले ते चक्काचूर होऊन गेले. सिंदबाद व त्याचे साथी त्या बेटावर आल्याबद्दल आनंदाने नाचू लागले. परंतु बेटावर खायला काही नाही हे पाहून सर्व घाबरून गेले. त्यांच्याजवळ जे काही खाण्या जोगे होते ते त्यांनी आपसात सारखे सारखे वांटून घेतले होते. परंतु असे किती दिवस चालणार? सिंदबादला उपास काढण्याची संवय होती. म्हणून त्याने पुष्कळ थोडे थोडे खाऊन आपला जीव बरेच दिवस वांचविला. पण इतर लोकांनी जवळ होते ते सर्व लवकरच खाऊन टाकले आणि हळूहळू मरू लागले. मरण पावलेल्यांना जिवंत लोक पुरून टाकीत होते. अशातऱ्हेने एका शेवटच्या माणसाला पुरून झाल्यावर त्या बेटावर एकटा सिंदबाद उरला. तो मेल्यावर त्याची अंत्येष्टी करणारा पण कोणी उरला नव्हता.

सिंदबादजवळ खायला जे उरले होते ते देखील संपुष्टात आले. भूकेने त्याची जीव कासावीस होऊ लागला. अंत्येष्टीचा व्यवस्था स्वतःच करून ठेवावी म्हणून सिंदबादने वाळूत एक खड्डा खणला आणि खड्यात जाऊन बसला. वाऱ्याने वर वाळू

येऊन पडेल व निसर्ग पुढील काम करील अशी समजूत करून घेऊन सिंदबाद विचार करीत पडून राहला. पांच वेळा तो मरता मरता वांचला होता. तरी त्याची बुद्धी ताळ्यावर आली नाही. पैशाच्या मोहाला आपण शेवटी बळी पडणार तर! आपल्या मूर्खपणाबद्दल तो फार पश्चात्ताप करू लागला.

परंतु त्याही स्थितीत सिंदबादचे डोके काम करीतच होते. हा ओढा कोणत्या तरी गुहेत शिरला आहे तर तो कोठे तरी बाहेर पडेलच की नाही. येथे उपाशी मरण्यापेक्षा हा ओढा वहात कोठवर गेला आहे कां पाहू नये?

तो विचार मनात आल्यावर त्याला पुन्हा स्फूर्ती चढली. त्याने झाडाच्या मोठ-मोठ्या फांद्या तोडून त्यांचे एक होडके तयार केले. त्यावर काटक्या पाचोळा घालून त्यावर सोने, चांदी, हिरे व माणके जेकाही लावता आले, लादले. दोन सरळ सोट घेऊन तो आपली ही जुजुबी नाव त्या ओढ्यात चालवू लागला. नाव पुढे पुढे सरकू लागली.

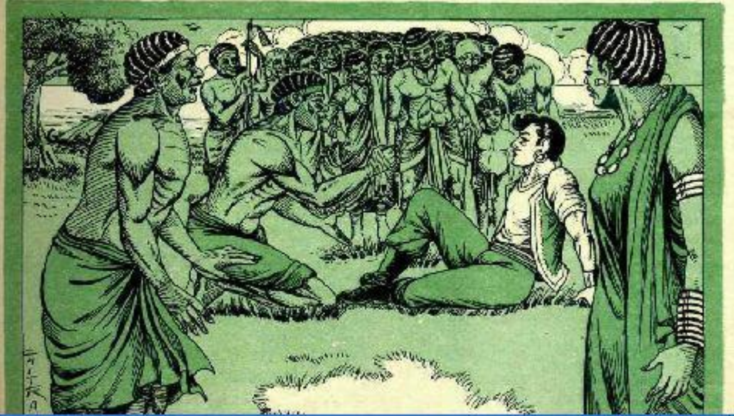
ओढा ज्या गुहेतून वहात जात होता त्या गुहेत त्याची नाव शिरली. गुहेत काळोखच कोळोख होता. ओढा नागमोडी वाटेने चकरा खात वहात होता. म्हणून नाव प्रत्येक वळणावर थोडा वेळ अडकून पुढे जात होती. कोठे कोठे सिंदबादचे डोके गुहेच्या छपराला लागून आपटत होते. म्हणून तो वाकून बसला होता व कोठे कोठे उपडा झोपून रहात होता. थोड्या वेळाने ओढ्याचे पाणी एकदम जोराने वाहू लागले. आता सिंदबादला भीति वाटू लागली, कदाचित कोठे तरी धबधबा असेल व आपण उंच डोंगरावरून खाली कोसळून मरणार. त्या पेक्षा उपाशी राहून मेलो असतो तर बरे झाले असते. तो इतका घाबरून गेला की बेशुद्ध होऊन पडला. पुढे काय झाले हे त्याला कळलेच नाही.

तो शुद्धीवर आला तेव्हां तो एका मैदानात पडलेला होता. त्याची नाव किनाऱ्याला बांधलेली होती. त्याच्या चारी-बाजूला लोकांची गर्दी होती. ते लोक इथियोपियाचे रहिवासी होते.

सिंदबादने डोळे उघडून पाहल्यावर लोक त्याच्याशी बोलायला जवळ आले. ते काय बोलत होते ते सिंदबादला कळत नव्हते. तरी त्यांच्यापैकी एकाने पुढे येऊन अरबी भाषेत त्याला विचारले—"कोण तू? कोठून आलास? आमच्या देशात कसा काय येऊन पोचलास? आम्ही सर्व शेतकरी आहो. आम्ही शेताला पाणी लावायला आलो होतो. तू नदीत वहात येत असलेला दिसलास. या लोकांनी तुझी नाव अडवून किनाऱ्याला बांधून ठेवली आणि तुला येथे आणून निजविले."

"मला फार भूक लागली आहे. काही खायला द्याल का? नंतर मी सर्व सांगतो." सिंदबाद मोठ्या कष्टाने म्हणाला.

लगेच त्या लोकांनी सिंदबादला खायला दिले. त्याला जिवात जीव आल्यासारखे वाटले. त्याने आपली सर्व करुण कहाणी सुरवातीपासून शेवटपर्यंत सांगितली. ते सर्व भाषांतर करून अरबी भाषा येणाऱ्या माणसाने इतरांना सांगितले. ते वृत्त ऐकून

सर्व चकित झाले. त्यानंतर त्यांनी सिंदबादला आपल्या राजाकडे नेले. सिंदबाद व त्याच्या बरोबर आलेली सर्व संपत्ती पण राजाच्या दरबारात नेण्यात आली.

इथियोपियाच्या राजाने सिंदबादचे प्रेमाने स्वागत केले. त्याचा यात्रावृत्तांत ऐकून राजाने त्याचे अभिनंदन केले. सिंदबादने बरोबर आणलेले सोने व रत्न माणिक्ये पाहून राजा खूष झाला. राजा स्वतः एक उत्तम रत्नपारखी होता. सिंदबादने प्रत्येक तऱ्हेचे एक सर्वोत्तम रत्न नजराणा म्हणून राजाला दिले. राजाने सिंदबादला एक अतिथि म्हणून त्याचा सत्कार केला.

राजाच्या दरबारी लोकांनी बगदाद, खलीफा आणि त्याच्या राज्यकारभारा संबंधी अनेक प्रश्न सिंदबादला विचारले. त्याची उत्तरे ऐकून राजा म्हणाला–"तुमचे खलीफा हारून उल रशीद फार थोर पुरुष आहेत यात शंका नाही. त्यांच्या विषयी माझ्या मनात जो आदर वसत आहे त्याची खूण म्हणून मी तुझ्या बरोबर त्यांना देण्यासाठी एक नजराणा पाठवावा, म्हणतो."

"पाठवा! मी आनंदाने घेऊन जाईन तो नजराणा आणि मी खलीफांना आपल्या उच्च विचारांची व थोरपणाची ओळख करून देईन." सिंदबाद म्हणाला.

राजाने खलीफांना देण्यासाठी उत्तमोत्तम वस्तू मागविल्या. त्यांत फक्त सहा इंच उंचीची एक माणिक्य रत्नाची सुरई होती. सुरई भरून उत्तमोत्तम मोती पण भेट म्हणून इथियोपियाच्या राजाने पाठविले. राजाने एक उत्तम गालीचा पण पाठविला. या गालीचाचे विशेष म्हणजे तो सांपाच्या कातड्याचा होता. त्यावर झोपल्यास सर्व आजार बरे होतात व नवा आजार येत नाही अशी समजूत होती. नजराण्याच्या इतर वस्तूत दोनशे कापराच्या गोळ्या, हत्तीचे मोठेमोठे दात आणि आपाद मस्तक दागिन्यांनी सजलेली एक दासी पण होती.

राजाने खलीफांच्या नावी लिहिलेले पत्र सिंदबादला दिले व म्हणाला–"मी हा लहानसा नजराणा खलीफांकडे पाठवीत आहे. म्हणून माझ्या वतीने खलीफांना क्षमा करण्यास विनंती कर. या नजराण्याहून जास्त मोलाचा माझा त्यांच्या वरील स्नेह प्रेम भाव आदर आहे. परंतु सिंदबाद, तू येथेच आमच्या देशात कां नाही कायमचा रहात? तुला कोणत्याही गोष्टीची उणीव भासू नये याची मी काळजी बाळगीन. खलीफांकडे मी हा नजराणा आपल्या प्रधानांबरोबर पाठवून देईन. बोल, मग तू राहतोस का आमच्या देशात?"

सिंदबादने, राजाच्या विनंतीस मान देऊन राहणे शक्य नसल्याबद्दल क्षमा मागितली. कारण एक जहाज नुकतेच बसऱ्याला निघणार होते. त्याशिवाय त्याला सर्व नातेवाईक, कुटंबातली मंडळी सर्वांना भेटण्याची फार फार इच्छा होती. त्याने स्वदेशी जाण्यास राजाजवळ परवानगी मागितली.

सिंदबादला त्याच्या इच्छेविरुद्ध आपल्या देशात ठेवून घेण्याचा आग्रह इथियोपियाच्या राजाने दाखविला नाही. म्हणून राजाने गलबताच्या मुख्य अधिकाऱ्याला बोलावून

सिंदबादची ओळख करून दिली आणि त्याच्या प्रवासाचा सर्व खर्च स्वत: दिला. नंतर सिंदबादची सर्व जबाबदारी गलबताच्या मुख्य अधिकाऱ्यावर टाकून सिंदबादला निरोप देतांना प्रेमाची भेट म्हणून अनेक मूल्यवान वस्तु दिल्या.

सिंदबादने राजाचे आभार मानले आणि राजाच्या व इतर मंडळींचा निरोप घेऊन गलबतात बसला. स्वदेशी परत जाण्याचा प्रवास आनंदाने पार पडला. काही दिवसांनी त्यांचे गलबत सुखरूप बसरा येथे येऊन पोचले. तेथून सिंदबाद बगदादला परत घरी आला.

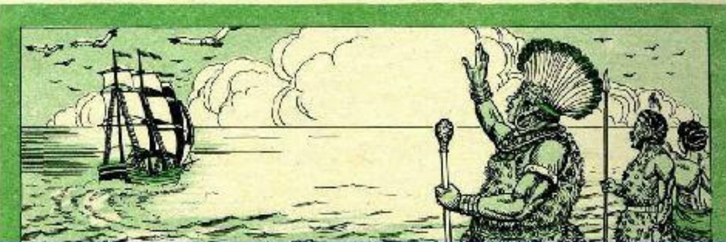
सिंदबाद बंदरात उतरल्याबरोबर सरळ खलीफांच्या खास महालात गेला आणि इथियोपियाच्या सुलतानाने दिलेला नजराणा व पत्र सादर केले.

खलीफाने पत्र वाचले व नजराणा पाहिला आणि विचारले–"एवढा मोठा नजराणा पाठविणारा सुलतान स्वत: फार श्रीमंत असणार नाही का?"

"गरीबपरवर! त्यात काय संशय? इथियोपियाचा सुलतान नुसता श्रीमंतच नव्हे. मनाचा पण श्रीमंत आहे. तो एक न्यायशील, धर्मशील व प्रजावत्सल सुलतान आहे." सिंदबाद म्हणाला.

खलीफाने सिंदबादला त्याच्या धाडसी स्वभावाबद्दल अनेक वस्तू प्रेमाची भेट म्हणून देऊन त्याचा सत्कार केला. त्याने सिंदबादच्या सफरींचा वृत्तांत आपल्या दरबारी लेखकांकरवी लिहवून घेतला आणि असा हुकूम काढला की इतिहासात सिंदबादच्या सफरी नमूद करण्यात याव्या.

सिंदबाद खलीफांचा निरोप घेऊन आपल्या घरी आला. आपल्या नातेवाईकांना व कुटुंबियांना भेटून त्याला परमानंद झाला. नंतर त्याने पुढील आयुष्य घरीच आरामात घालविण्याचे ठरविले.

फाशी

राजा नागादित्य हा एक फार पराक्रमी राजा होऊन गेला. त्याचा खजिना नेहमी भरलेला असे. त्याचे सैन्य पण फार मोठे होते. म्हणून जवळपासचे राजे त्याचे नुसते नाव ऐकून थरथर कापत. असा त्याचा दरारा होता. त्याला कित्येक वर्षें मूलबाळ काही झाले नाही. शेवटी एक मुलगा झाला. त्याचे नाव देवादित्य असे ठेवण्यात आले. राजा प्रजा सर्वांचे आपल्या युवराजावर फार प्रेम होते. देवादित्य वयात आला तोंपर्यंत त्याने सर्व विद्या संपादन करून त्यांत प्राविण्य मिळविले.

नागादित्याच्या राज्याबाहेर एक जंगल होते. त्याला लोक भुतांचे जंगल म्हणत. त्यांत जायला सर्व भीत. परंतु पराक्रमी राजा नागादित्य याने त्याच जंगलात शिकारीला जाण्याचे ठरविले आणि बरोबर काही शिपाई घेऊन निघाला. प्रधानाने व इतर दरबारी लोकांनी त्या जंगलात न जाण्याबद्दल राजाचे मन निरनिराळ्या प्रकारे वळविण्याचा प्रयत्न केला. पण त्याचा काही उपयोग झाला नाही. राजाच्या डोक्यात जंगलात प्रवेश करण्या पूर्वीच जणुकाही भूत शिरले होते.

राजा नागादित्य याने जंगलात प्रवेश करून पाहिले. जंगल त्याने ऐकले किंवा त्याला वाटले तसे भयंकर तर नव्हतेच उलट सुंदर होते. सर्वत्र शांतता होती. झाडावर पक्षी निरनिराळे गोड आवाज काढीत होते. राजा त्या जंगलात खोल आत गेला तर त्याला एक सुंदर सरोवर दिसले. सरोवराचे पाणी स्फटिकासारखे स्वच्छ होते. त्यात हंस बिहार करीत होते. सर्व दृश्यच मोहक होते. म्हणून राजा आपल्या अनुयायांसह त्या सरोवराच्या काठी उतरला. थोडा वेळ विश्रांती घेऊन

तो धनुष्य बाण घेऊन एकटाच जंगलात शिकारीला निघाला.

थोडे अंतर चालून गेल्यावर राजाला एक सुंदर पांढरा ससा दिसला. राजाने त्याला एक बाण मारला. त्या बरोबर ससा अदृश्य झाला व त्याच्या जागी एक सुंदर तरुण स्त्री राजाला दिसली. राजाने जो बाण सोडला होता तो फुलांचा हार होऊन तिच्या गळ्यात पडलेला होता.

"महाराज! आपण ही वरमाला माझ्या गळ्यात घातलीत, मी धन्य झाले! आजपासून मी आपली पत्नी झाले." ती स्त्री म्हणाली.

राजा नागादित्य त्या स्त्रीचे सौंदर्य पाहून थक्कच झाला होता. तो तिचा गोड आवाज राजा ऐकून देहभान विसरला आणि त्या तरुण स्त्रीला घेऊन सरोवराच्या काठी आला व अनुयायांना म्हणाला– "तुम्ही राजधानीत जाऊन माझ्या लग्नाची तयारी करा."

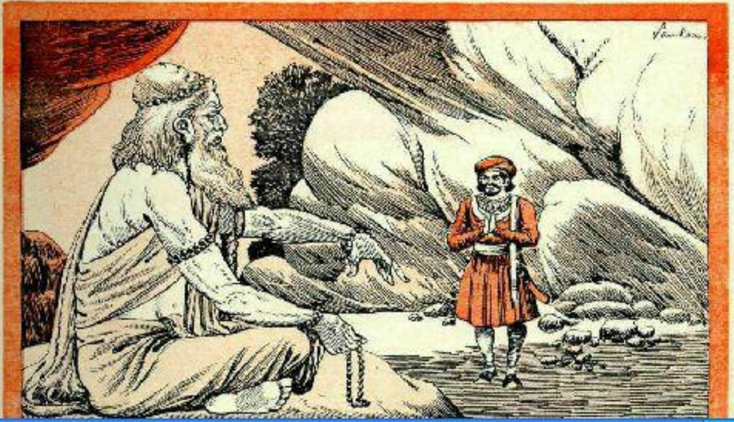
राजा नागादित्य विवाह झाल्यानंतर आपल्या दुसऱ्या बायकोच्या प्रेमात आपली पट्टराणी व युवराज सर्वांना विसरला. त्यांच्या नावाचा उल्लेख कोणी केला की राजाला राग येई. राजाच्या दुसऱ्या बायकोचे नाव सुरसुंदरी होते. परंतु ती खरोखरी जंगलातल्या भुतांची राणी होती. तिने आपल्या मायाजाळात राजाला गुरफटून टाकले होते. राजा तिच्या हातचे एक बाहुले झाला होता.

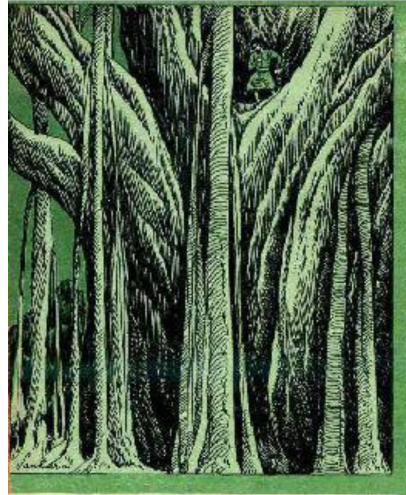
एक दोन वर्षांनी सुरसुंदरीला पण एक मुलगा झाला. त्या दिवसापासून तिने देवादित्याचा काटा दूर करण्याचे ठरविले आणि राजाला म्हणाली–"माझी तब्येत दिवसे दिवस खालावत चालली आहे. आपला मोठा मुलगा देवादित्य राज्याबाहेर गेला तरच सुधारेल." आपल्या धाकट्या राणीच्या हातचे बाहुले झालेल्या

राजाने काही एक विचार न करता देवादित्याला देशाबाहेर निघून जाण्यास आज्ञा केली. राजाचा तो हुकुम ऐकून मोठी राणी राजवती देवी हिने राजाचे पाय धरून मुलाला राज्याबाहेर पाठविण्याचा हुकुम मागे घेण्याबद्दल विनंती केली. परंतु राजाने तिला सुद्धा हद्दपारीची शिक्षा दिली आणि दोघांना राज्याबाहेर हाकलून देण्याची कामगिरी सेनापती रुद्रक यांना सोंपविली.

सेनापति रुद्रक राणी राजवती देवी आणि युवराज देवादित्य यांच्या हातात हातकड्या घालून आपल्याबरोबर घेऊन निघाला. परंतु त्यांना राज्याबाहेर हाकलून देण्या ऐवजी गुप्तपणे आपल्या घरी घेऊन गेला आणि दोघांना राज्याबाहेर हाकलून दिल्याचे त्याने जाहीर केले.

राजाचा प्रधान धर्मप्राण याने राजाला झालेला बुद्धिभ्रम पाहून या गोष्टीस कारण नवीन राणी सुरसुंदरी असल्याचे ओळखले. तिचा शेवट झाल्याशिवाय राजाचा उद्धार होणे शक्य नाही असे मनाशी ठरवून अंतःपुरातील एका दासीच्या हाती सुरसुंदरीला विष देवविले. पण सुरसुंदरीवर त्या विषाचा परिणाम मुळीच झाला नाही. तिने ते विष पचविले.

ते कळल्यावर धर्मप्राण जास्तच घाबरला. त्याने आपल्या गुरूचा सल्ला घेण्याचा विचार केला. त्याचे गुरु दूर एका पर्वतावर तपश्चर्या करीत होते. धर्मप्राणच्या तोंडी सर्व वृत्त ऐकून गुरूने सुरसुंदरीचा शेवट करण्यास उपाय सांगितला. भुतांच्या जंगलात एक बारा फांद्या असलेले वडाचे झाड होते. त्याच्या फांद्या जेथून फुटतात तेथे झाडाच्या खोडात एक पोकळी आहे. त्या पोकळीत एक चांदीचा दाभण आहे. तो दाभण सुरसुंदरीच्या उजव्या पायाच्या अंगठ्याला बोचला तर सुरसुंदरी तत्काळ मरेल. प्रधानाने ती गोष्ट सेनापतीला सांगितली.

"असावीर नक्कीच मिळेल, परंतु मला थोडी सवड द्या." सेनापती म्हणाला.

त्याच दिवशी रात्री सेनापतीने त्याच्या घरी गुप्तपणे राहणाऱ्या देवादित्याला चांदीच्या दाभणाची गोष्ट सांगितली. देवादित्य निर्भय होताच. तो रात्री भुतांच्या जंगलात शिरला आणि बारा फांद्या असलेल्या वडाच्या झाडाजवळ आला. त्याला त्या झाडाच्या पोकळीत चांदीचा दाभण मिळाला.

देवादित्य दुसऱ्या दिवसाची रात्र पडेपर्यंत जंगलातच राहला आणि रात्र पडल्यावर राजधानीत परत आला. परंतु तो राजधानीत पाऊल टाकणार इतक्यात दुर्दैवाने राजाच्या शिपायांनी त्याला ओळखले. ते त्याला सरळ सुरसुंदरीजवळ आशेने घेऊन गेले की देवादित्याला पकडून आणल्यावर राणी मोठे बक्षिस देईल. त्याप्रमाणे त्यांची इच्छा पूर्ण झाली. सुरसुंदरीने देवादित्याला राजवाड्यातच कैद करून ठेवले आणि त्याने हद्दपारीची शिक्षा दिली असून राजाचा हुकूम मोडल्याबद्दल त्याला फाशी देण्याचा हुकूम देण्याबद्दल राजाचे मन वळविले.

दुसऱ्या दिवशी राजाने देवादित्याला फाशीची शिक्षा द्यावी असा हुकुम सोडला. दुपारी ठीक बारा वाजता फाशी देण्याचे ठरले. आता प्रधानासमोर एक मोठा प्रश्न आणखी उभा राहला. त्याने सेनापतीला बोलावून त्याचा सल्ला घेतला.

"तुम्ही मुळीच काळजी करू नका. माझे मित्र मायाधर यांनी मला एक युक्ती सांगितली आहे. ती केली हे संकट दूर होईल." सेनापती म्हणाला. तेव्हां प्रधानाच्या मनाला थोडा धीर आला.

प्रथमपासून योजून ठेवल्याप्रमाणे सेनापती सुरसुंदरीला जाऊन म्हणाला—"महाराणी! मी स्वतः देवादित्याला फाशी देण्याची जबाबदारी आपल्या शिरावर घेतली आहे. मला असे वाटते की आपण त्या वेळी आपला शत्रू कसा मरतो हे पहायला जातीने हजर रहावे."

सुरसुंदरीला ते मान्य झाले.

ठीक दुपारी देवादित्याला फाशी देण्याच्या जागी आणण्यात आले. सेनापती रुद्रक एक दोरी घेऊन आला. देवादित्याला भिंतीला टेकून उभे करण्यात आले. रुद्रकने दोरीचा मधला भाग देवादित्याच्या गळ्याला गाठ मारून ठेवला आणि दोरीची दोन्ही टोके दोघां बळकट व्यक्तीच्या हातात देऊन त्यांना म्हणाला—"मी म्हटल्याबरोबर तुम्ही दोरी जोराने ओढा."

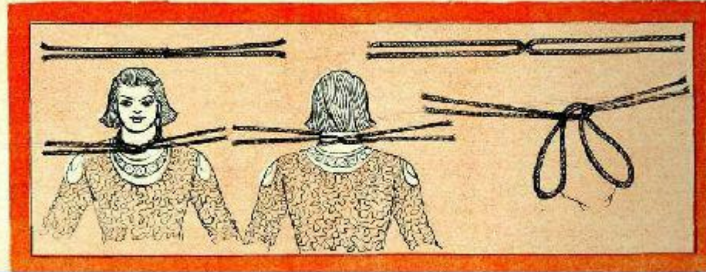

सुरसुंदरी शत्रू फाशी जाणार या आनंदात पहायला अगदी जवळ जाऊन उभी राहली. त्याच वेळी सेनापती म्हणाला— "ओढा दोरी!"

दोघां जवानांनी दोरीची टोके जोराने ओढली दोरीचा फास देवादित्याच्या गळ्याला लागण्याऐवजी सुटला. देवादित्याने खाली पडल्याचे सोंग करून दाभण काढून सुरसुंदरीच्या अंगठ्याला बोचला आणि ती मोठ्याने एकदा ओरडली व दुसऱ्या क्षणाला मरून खाली पडली. त्याच वेळी अंत:पुरात तिचा मुलगा सुद्धा मेला. दोघे मेल्यावर राजाच्या डोळ्यावरची धुंद उतरली. तो देवादित्य व आपल्या पहिल्या राणीची चवकशी करून विलाप करू लागला. प्रधान व सेनापती दोघांनी देवादित्य व राणीला बोलावून आणले. त्यानंतर सर्व सुखी झाले.

*　　*　　*

दोरीची दोन्ही टोके ओढल्याबरोबर फास जास्त आवळण्याऐवजी कसा काय सुटला? मायाधरने काय बरे युक्ती केली असेल? त्याने सातसात फूट लांबीच्या दोन दोऱ्या घेतल्या. त्या दोन्ही दोऱ्या जमिनीवर पसरून ठेवल्या. दोरीच्या रंगाच्याच बारीक दोऱ्याने दोन्ही दोऱ्यांची दोन्ही टोके शिवून टाकली. देवादित्याच्या गळ्यात मानेवर दोरीचा फास (चित्रात पहा) जोडून बारीक दोऱ्याने शिवून ठेवण्यात आला. देवादित्याच्या मागे भिंत होती. म्हणून दोऱ्याने दोरीचा फास शिवून ठेवलेला कोणाला दिसत नव्हता. देवादित्याच्या कंठाजवळ समोर दोरीच्या फासाची गाठ ठेवली होती. दोरी ओढल्याबरोबर बारीक दोरा तुटला म्हणून फास आवळला गेला नाही. खालच्या चित्रात पाहून कोणालाही हा खेळ करून दाखविणे शक्य आहे.

बाप से बेटा सवाई

एका गावी एक दरोडेखोर रहात असे. त्याचे नाव गर्जसिंह होते. त्याला शेरसिंह नावाचा दहा वर्षांचा मुलगा होता. आपला मुलगा आपल्या सारखाच अट्टल चोर व्हावा असे गर्जसिंहाला वाटे. परंतु तो एकाएकी आजारी पडला व मुलाचे पुढे कसे होणार या काळजीत पडला.

एक दिवशी गर्जसिंह शेरसिंहाला बोलावून म्हणाला—"बाळ! तू अजून लहान आहेस. मी आपल्या धंद्यातली काही गुपिते तुला शिकवून ठेवावी म्हणतो. मला ते यापूर्वी शक्य झाले नाही. या आजारात कदाचित मरण ही येईल. मग तुझे कसे होणार? हा विचार मनात आला की जीव कंठापर्यंत येऊन तेथेच अटकून राहतो."

"बाबा! तुमचा मुलगा असून मी तुमचे नाव उज्वाल करणार नाही असे वाटते का तुम्हांला? 'बाप से बेटा सवाई' आहे हे मी सिद्ध करून दाखवीन." शेरसिंह म्हणाला. मुलाचे म्हणणे ऐकून गर्जसिंहाची काळजी दूर झाली नाही, उलट वाढली.

दिवसामागून दिवस लोटत होते. एक दिवशी दुपारच्या सुमारास शेरसिंह गावाबाहेरच्या विहीरीवर जाऊन बसला. गावातल्या बायका विहीरीवर कपडे धुवून व पाणी काढून घेऊन निघून गेल्या. आता विहिरीवर एकदेखील मनुष्य उरला नव्हता. संध्याकाळपर्यंत कोणी त्या विहिरीवर जात ही नसे. त्यावेळी शेरसिंहाला दुरून येत असलेला एक परदेशी दिसला. तो दिसायला ऊंच व आडदांड होता. डोक्याला पागोटे होते. त्याच्या खांद्यावर दोन तीन गाठोडी होती. त्या माणसाला पाहताच शेरसिंहाने तो कोणी वस्ताद चोर असावा व रात्री कोठे तरी चोरी केली असावी हे ओळखले. तो चोरीचा माल कोणत्यातरी बाजारात

सौ. पुष्पलता ब. जोशी

विकायला घेऊन चालला असावा असे शेरसिंहाला वाटले.

त्याला एक उपाय सुचला. तो रडण्याचे सोंग करून विहिरीत वांकून पाहू लागला. मुलाच्या कानात सोन्याची कुंडले आहेत हे चोराला दिसले. जवळपास कोणी नाही हे पाहून चोर त्या संधीचा फायदा घ्यावा म्हणून विहिरीजवळ आला. जवळ येऊन पाहतो तर मुलगा रडत होता. म्हणून चोराने मुलाला विचारले–"काय रे बाळा! कां, रडतोस कां?"

शेरसिंह आणखी जास्त मोठ्याने रडू लागला आणि विहिरीत वांकून पहात म्हणाला–"माझ्या गळ्यातला सोन्याचा हार विहिरीत पडलाय हो! मला विहिरीत उतरता येत नाही. घरी गेल्यावर हार हरवलेला पाहून माझे बाबा मला मारतील."

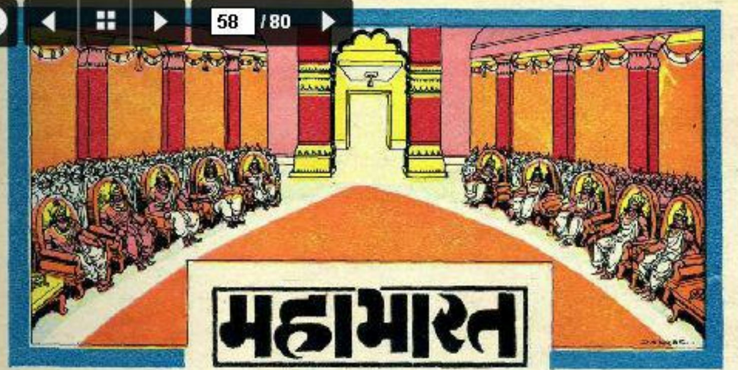
"रडू नकोस. हा घे खाऊ. मी तुझा हार विहिरीतून काढून देतो. तू बाहेर बसून ही गाठोडी आहेत ना यांच्यावर जरा लक्ष ठेव." असे सांगून चोराने एका गाठोड्यातून मिठाई काढून मुलाला दिली आणि गाठोडी कठड्यावर ठेवून विहिरीत उतरला.

शेरसिंह त्या चोराला विहिरीत उतरलेला पाहून त्याची सर्व गाठोडी उचलून पळून गेला.

मुलाजवळ ती गाठोडी पाहून गर्जसिंहाने त्याला विचारले–"मुला! ही गाठोडी कसली रे?"

शेरसिंहाने आपल्या पराक्रमाचे वर्णन करून सांगितले. बापलेकांनी गाठोडी उघडून पाहिली. त्यात सोन्या चांदीचे दागिने व मूल्यवान कपडे होते. ते पाहून तो नक्कीच चोरीचा माल आहे हे गर्जसिंहाने ओळखले. तो आनंदाने आपल्या मुलाला म्हणाला–"बाळ! तू तर 'बापसे बेटा सवाई' निघालास!" आता मी तुला काय शिकविणार?

द्रौपदीच्या स्वयंवराची बात ऐकून दूरदूरच्या देशांचे राजकुमार कांपिल्य-नगरी एकत्र जमले. त्यांच्या उतरण्याची व्यवस्था निरनिराळ्या महालात करण्यात आली होती. पांडव व कुंती एका कुंभाराच्या घरी उतरले. आपली ओळख न देता ते गावात माधुकरी मागून राहू लागले.

आपल्या मुलीचे लग्न अर्जुनाशीच व्हावे अशी मनापासून इच्छा असून ही द्रुपदाने ती गोष्ट उघड कोणाला सांगितली नाही. परंतु अर्जुनाशिवाय इतर कोणाला शक्य होणार नाही अशी अट त्याने स्वयंवरासाठी ठेवली. त्याने एक विचित्र धनुष्य तयार करून ठेवविले. नंतर छप्पराला टांगलेल्या मत्स्ययंत्रातील फिरत्या माशाच्या डोळ्याचे प्रतिबिंब पाहून लक्ष्यवेध करील त्यालाच द्रौपदी स्वयंवराची माळा घालील, असे त्याने जाहीर केले.

कौरव, कर्ण, इतर राजे भाग्याची परीक्षा पाहण्यासाठी आले होते. राजाने सर्वांच्या आतिथ्य सत्काराची उत्तम सोय केली होती. कांपिल्यनगराची शोभा अवर्णनीय होती.

राजधानीच्या ईशान्येला स्वयंवराचा मांडव उभा करण्यात आला होता. सर्व राजांना व ऋषीमुनींना बसण्यासाठी योग्य आसनांची व्यवस्था करण्यात आली होती. क्षत्रिय व ब्राह्मण यथास्थानी येऊन बसले. ब्राह्मणांच्या मध्ये ब्राह्मण वेषधारी पांडव बसले होते.

त्या दिवशी द्रौपदीला सुगंधी द्रव्ये व उबटणे लावून स्नान घालण्यात आले. नंतर सुंदर वस्त्रालंकार धारण करून व हातात वरमाळा घेऊन ती द्रुपद राजाने दाखविलेल्या जागी येऊन उभी राहली.

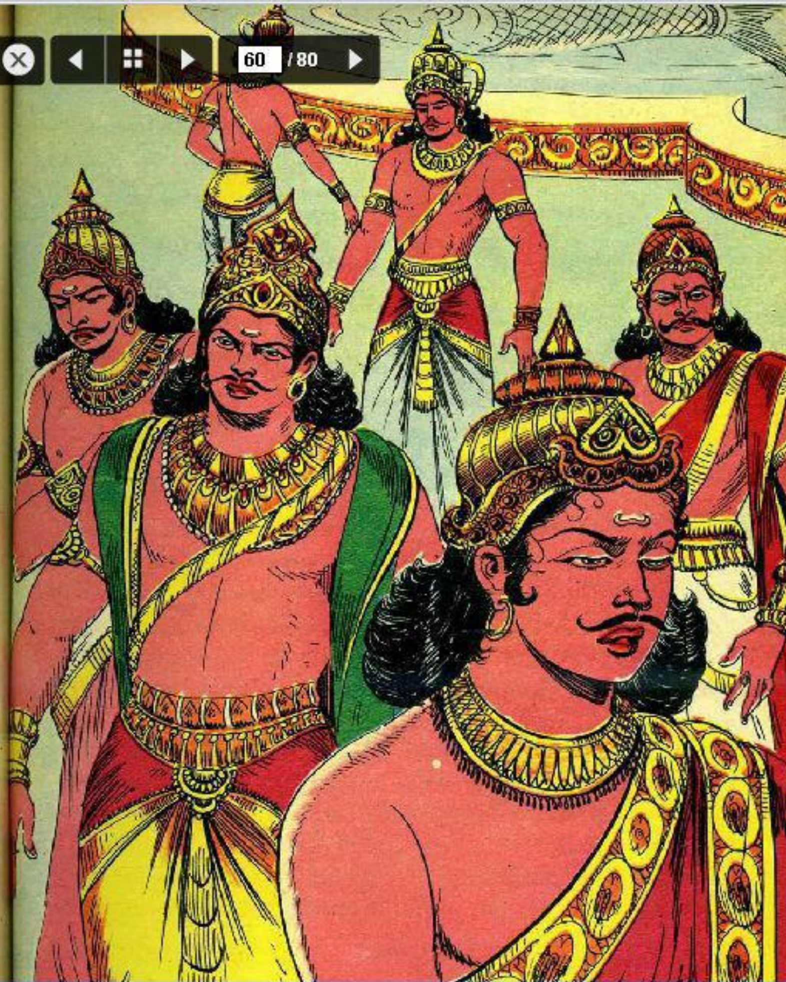
द्रुपदाचे पुरोहित सोमक यांनी अग्निकुंड तयार करून अग्निहोत्र झाल्यावर द्रौपदीला आशीर्वाद दिला. द्रौपदी मांडवात येऊन उभी राहतांच सर्व मंगलवाद्ये वाजू लागली.

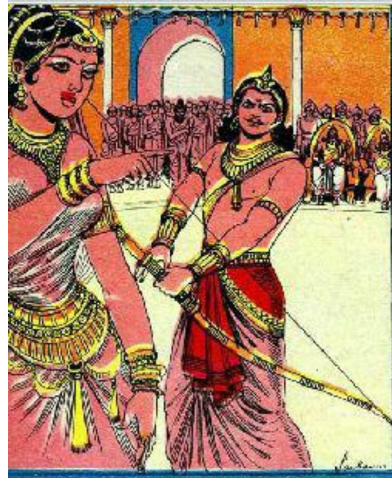
नंतर द्रौपदीचा भाऊ धृष्टद्युम्न मांडवाच्या मधोमध येऊन उभा राहला व सर्व वाद्ये बंद करायला सांगून आणि सर्व राजकुमारांना धनुष्य बाण व मत्स्ययंत्र दाखवून म्हणाला–"हे पाच बाण आहेत यांपैकी एक घेऊन या धनुष्याने जो कोणी मत्स्यभेद करील त्याला माझी बहीण द्रौपदी वरमाळा घालील."

नंतर त्याने द्रौपदीबरोबर जाऊन सर्व राजे व राजकुमार यांचा परिचय करून दिला. त्या सर्वांबरोबर दुर्योधन आदि कौरव, शल्य, विराट, शकुनी, अश्वत्थामा, अक्रूर, सांब, प्रद्युम्न, कृष्ण, कृतवर्मा, अनिरुद्ध, शिशुपाल, चित्रांगद, भगदत्त, पौंड्रक, वासुदेव इत्यादि राजकुमार होते.

कामदेवाच्या सहाव्या बाणासारखी द्रौपदी सुंदर दिसत होती. तिला पाहून सर्वांचे डोळेच जणुंकाही दिपून गेले. कृष्णाने ब्राह्मणांमध्ये बसलेल्या पांडवांना पाहून ओळखले व ती गोष्ट शेजारी बसलेल्या बलरामाला सांगितली.

मत्स्यभेद करण्यासाठी एकामागून एक कित्येक राजकुमार आले. काही धनुष्य उचलू न शकल्यामुळे, आणि काही त्यावर दोरी चढवू न शकल्यामुळे, अपमानित होऊन परत आपल्या जागेवर जाऊन बसले. अनेक राजकुमारांनी हात टेकल्यावर कर्ण पुढे आला. त्याने धनुष्यावर दोरी चढवून बाण ठेवून नेम धरला. त्यावेळी तो नक्कीच

यशस्वी होईल असे सर्वांना वाटले. भाटांनी कर्णाच्या शौर्याची स्तुती गायली. ती ऐकून द्रौपदी म्हणाली–"मी सूतपुत्राशी विवाहास तयार नाही." कर्ण क्रोधाने हंसत एकदां सूर्याकडे पाहून रागारागाने दूर निघून गेला. कर्ण गेल्यावर शिशुपाल, जरासंध, शल्य आदिकांनी मत्सभेद करण्याचा अयशस्वी प्रयत्न केला आणि आपापल्या आसनाकडे निघून गेले. कृष्णाने वृष्णी, भोज, अंधक इत्यादि यादव राजकुमारांना मत्स्यभेद न करण्यास सांगितले.

त्यानंतर एकाही राजकुमाराला पुढे येण्याचे धाडस झाले नाही. प्रेक्षक लोकांत गोंधळ उडून गेला. स्वयंवर मोडले की काय असे सर्वांना वाटले. त्याचवेळी ब्राह्मणांच्या रांगेत बसलेला अर्जुन उठून मत्स्ययंत्राकडे जाऊ लागला. सर्व चकित होऊन त्याच्याकडे पाहू लागले. सर्व ब्राह्मण चकित होऊन परस्परांकडे पाहूं लागले. एक तरुण ब्राह्मण म्हणाला–"शल्य, जरासंध, शिशुपाल आदिकांसारख्या पराक्रमी क्षत्रिय वीरांनी माघार घेतली तेथे हा ब्राह्मण कुमार काय करणार?"

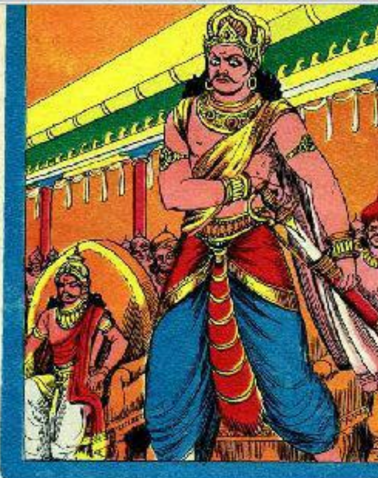
पण काही वृद्ध ब्राह्मण म्हणाले–"हा कोणीतरी अद्भुत शक्तिशाली तरुण दिसतो. नाहीतर पुढे येण्याची हिंमत त्याने दाखविलीच नसती."

अर्जुनाने धनुष्याजवळ जाऊन प्रथम त्याला व नंतर सभेत हजर असलेल्या सर्वांना नमस्कार केला. आपल्या गुरुवर्यांचे व श्रीकृष्णाचे मनांतल्या मनांत स्मरण केले आणि ते धनुष्य धनुष्यासारखे सहजी उचलले आणि एक बाण उचलून क्षणार्धात मत्स्यभेद केला. सर्व थक्क होऊन त्याच्याकडे पाहू लागले. ब्राह्मण आनंदाने नाचू लागले. त्याचवेळी युधिष्ठिर नकुल व सहदेवाला घेऊन ते उतरले होते तिकडे निघाला. परंतु द्रुपदाची नजर मात्र संशय

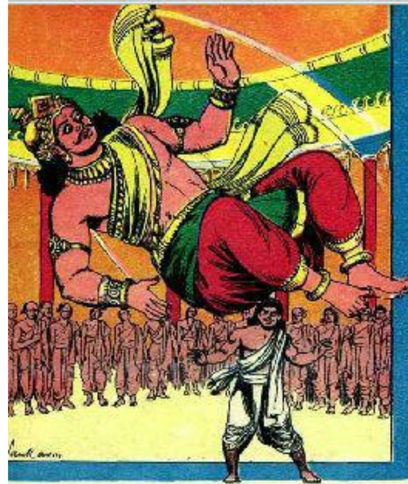
आणि आश्चर्य या भावनांनी अर्जुनावर खिळली होती.

सर्व क्षत्रिय राजकुमारांना, एका ब्राह्मण कुमाराने द्रौपदी सारख्या सुंदर क्षत्रिय राजकन्येला जिंकल्याबद्दल अपमान वाटला. ते म्हणाले–"हा द्रुपद राजा एका ब्राह्मणाच्या पोराशी का राजकन्येचा विवाह करून देणार? द्रुपदाने क्षत्रिय जातीचा अपमान केला आहे. त्याची खोड मोडल्याशिवाय आमच्या मनाचे समाधान होणार नाही. द्रौपदी दुसऱ्या क्षत्रिय राजकुमाराशी विवाहाला तयार असेल तर ठीक, नाही तर आम्ही हा विवाह मंडप जाळून उध्वस्त करू." असे म्हणत सर्व राजे व राजकुमार आपापली शस्त्रास्त्रे घेऊन द्रुपदाच्या अंगावर धावले. द्रुपद धावत जाऊन ब्राह्मणांच्या घोळक्यात उभा राहला.

भीमार्जुनांनी द्रुपदावर चालून आलेल्या क्षत्रिय वीरांना अडविले. क्षत्रियांनी शरवृष्टी केली. भीमाने एक झाड उपटून सर्व बाण अडवून धरले आणि अर्जुनाच्या शेजारी येऊन उभा राहला. ब्राह्मणांनी द्रुपदाच्या रक्षणार्थ क्षत्रियांवर दगडांचा वर्षाव सुरू केला. अर्जुनाने त्या सर्वांना तसे न करण्यास सांगून द्रुपदाने स्वयंवरासाठी

तयार करविलेले धनुष्य उचलून क्षत्रियांवर शरवृष्टी सुरू केली. शल्य व कर्ण दोघांनी ते पाहिले आणि ठरविले की ब्राह्मण असला म्हणून काय झाले? त्याने क्षत्रियांचा जो अपमान केला आहे त्याबद्दल त्याला शिक्षा दिलीच पाहिजे. अर्जुनाने कर्णावरच बाण सोडायला सुरवात केली. अर्जुनाचा पराक्रम पाहून कर्ण चकित होऊन उद्गारला–"हे ब्राह्मणा! तुझी अस्त्रविद्या अद्भुत आहे. कारण माझी बरोबरी करू शकणारा अर्जुनाशिवाय दुसरा कोणी आजपर्यंत नजरेस आला नव्हता. खरे सांग, तू कोण आहेस?" परंतु अर्जुन काहींच बोलला

नाही. त्याचे तेज पाहून कर्णाने स्वतःच युद्ध थांबविले.

मध्यंतरी दुसरीकडे शल्य व भीम यांच्यामध्ये मल्लयुद्ध सुरू झाले. भीमाने शल्याचा बचाव व्हावा व आपल्या हाती त्याला मरण येऊ नये या हेतूने त्याला वर उचलून दूर फेकून दिले. सर्व ब्राह्मण खदखदां हंसून टाळ्या वाजवू लागले. इतर राजकुमारांनी भीमाचा तो पराक्रम पाहून त्याच्या वाटेस जाण्यात अर्थ नाही असे मनातल्या मनात ठरविले.

परंतु या घटनेवरून एक गोष्ट स्पष्ट झाली की हे लोक कोणी सामान्य ब्राह्मण नाहीत. हे कोण असावेत बरं, याविषयी सर्व आपसात कुजबुज करू लागले. कृष्ण म्हणाला–"या ब्राह्मणाने द्रौपदीला स्वयंवराच्या अटीप्रमाणे जिंकले आहे. क्षत्रिय राजकुमारांशी धर्मयुद्धच केले आहे. तेव्हां त्यांच्याशी पुढे युद्ध करण्यात शहाणपण नाही." कृष्णाचा सल्ला मान्य करून सर्व राजकुमार मुकाट्याने निघून गेले.

तिकडे कुंभाराच्या घरी कुंती पांडव परत न आल्यामुळे काळजीत पडली. दुर्योधन आदिक कौरवांनी दगा करून त्यांना ठार तर केले नसेल. परंतु युधिष्ठिराबरोबर नकुलसहदेव परत आले. त्यानंतर थोड्याच वेळाने भीमार्जुन द्रौपदीला घेऊन येऊन पोचले. येतांच आईला म्हणाले–"आई! भिक्षा घेऊन आलो आहो." त्यावेळी कुंती घरात होती तिने बरोबर आलेल्या द्रौपदीला पाहिले नव्हते. परंतु बाहेर येऊन पाहते तर भीमार्जुनांबरोबर द्रौपदी उभी होती कुंती अवाक् होऊन तिचे सौंदर्य पहात उभी राहली.

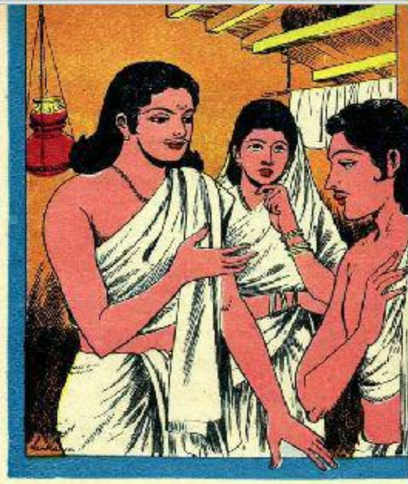
त्यानंतर कुंती युधिष्ठिराला म्हणाली–"मुला! मी चुकले. भीम व अर्जुन भिक्षा घेऊन आलो, म्हणाले. म्हणून सर्व मिळून वांटून घ्या. म्हटले मी! मी आजपर्यंत कधी खोटे बोलले नाही. या कन्येशी तुम्ही पांचही जणांनी संसार केलात तर ते धर्मविरुद्ध वर्तन होईल. तसे केले नाहीत तर माझे म्हणणे खोटे ठरेल. म्हणून तुम्हीच विचार करून काय करायचे ते ठरवून करा."

युधिष्ठिर काही वेळ विचार करीत उभा राहला आणि थोड्या वेळाने मातेच्या मनाचे सांत्वन करून अर्जुनाला म्हणाला–"अर्जुना! तू अग्नीला साक्षी ठेवून या कन्येशी विवाह कर."

ते ऐकून अर्जुन म्हणाला–"दादा! हे कसे रे? तू व भीम दादा दोघे अजून अविवाहित आहां. मग मी लग्न करणे कसे शोभेल?"

परंतु त्यावेळी पांचही पांडवांच्या मनात द्रौपदीशी विवाह करून घेण्याची इच्छा उत्पन्न झाली. आई व अर्जुन जे म्हणाले ते सर्व सर्व लक्षात घेऊन युधिष्ठिर म्हणाला–"तर मग ठीक, आपण पांचही जण हिच्याशी विवाहबद्ध होऊ." ते ऐकून सर्वांना बरे वाटले.

त्याच वेळी श्रीकृष्ण बलरामाला बरोबर घेऊन पांडवांचा शोध काढीत तेथे येऊन पोचला. त्याने युधिष्ठिरला व कुंतीला नमस्कार केला. युधिष्ठिराने कृष्णाला

विचारले–"कृष्णा! आम्ही ब्राह्मण वेष धारण करून अज्ञातवासातच राहात आहो. तू कसे काय आम्हांला ओळखलेस आणि इकडे कसा काय आलास?"

कृष्ण स्मित करून म्हणाला–"राजा! पराक्रम कोठे लपविता येतो का? आज भीमार्जुनांनी जो पराक्रम गाजवला तो पाहुन तुम्हांला ओळखणे अशक्य होते असं वाटते का तुला? दुर्योधनाचा दुष्ट हेतू फसला, हे बरे झाले. तुम्ही लोकांच्या नजरेस न पडणेच तूर्त बरे!" असे सांगून कृष्ण पांडवांचा निरोप घेऊन बलरामाबरोबर निघून गेला.

तिकडे मत्स्यभेद करून द्रौपदीला जिंकणारा ब्राह्मण कोण हे धृष्टद्युम्नाला किंवा कोणालाच कळले नाही. तो कोठे उतरला आणि द्रौपदीला घेऊन तो कोठे गेला हे त्याला कळले नाही. म्हणून धृष्टद्युम्न इतर ब्राह्मणांबरोबर गुप्तपणे निघाला आणि अर्जुनाचा शोध काढीत कुंभाराच्या घराजवळ येऊन लपून बसला.

कृष्ण व बलराम निघून गेल्यावर भीम, अर्जुन, नकुल व सहदेव माधुकरी घेऊन आले, कुंतीने त्यातला थोडा भाग पाहुण्यांसाठी काढून ठेवून बाकी माधुकरीचे दोन वाटे केले. एक वांटा भीमाला व दुसरा बाकी चौघांना वांटून देण्याचे काम द्रौपदीला सांगितले. द्रौपदीने तसे केले. जेवणखाण आटोपल्यावर गवत अंथरून त्यावर हरणाचे कातडे घालण्यात आले. त्यावर सर्व झोपले. द्रौपदी पांडवांच्या पायाजवळ झोपली.

पांडव पडल्या पडल्या व्यूहभेद व विभिन्न प्रकारची शस्त्रास्त्रे यांची चर्चा करू लागले. आड लपून धृष्टद्युम्न ते सर्व ऐकत होता. त्यांच्या बोलण्यावरून हे ब्राह्मण नसून क्षत्रियवीर असणार असे त्याला पक्के वाटू लागले. परत येऊन त्याने आपल्या पित्याला जे ऐकले ते सर्व सांगितले. म्हणाला–

"आपल्या कृष्णेला दोघे बरोबर घेऊन गेले होते. पण ते उतरले आहेत तेथे आणखी तिघे आहेत. त्यांची आई पण त्यांच्या बरोबर आहे. मला वाटते हे पंच पांडवच असले पाहिजेत." धृष्टद्युम्न द्रुपदाला म्हणाला.

द्रुपदाला त्याची इच्छा पूर्ण झाल्याबद्दल बरे वाटले. त्या पांच बंधूंविषयी आणखी माहिती काढून आणण्यासाठी द्रुपदाने आपल्या पुरोहिताला कुंभाराच्या घरी पाठविले.

लेनिनचे बालपण

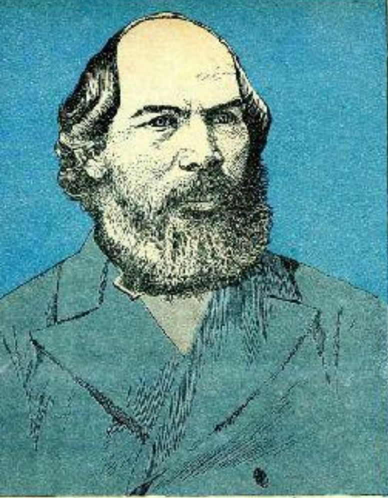

व्लादिमीर इलिच उल्यानोव (लेनिन) यांचा जन्म २२ एप्रिल १८७० या रोजी सीम्बिर्स्क नावाच्या शहरी झाला. हे नगर व्होल्गा नदीच्या काठी आहे. परंतु नंतर लेनिनच्या नावावर या शहराचे नाव उल्यानोव्स्क ठेवण्यात आले.

लेनिन यांच्या वडिलांचे नाव इल्या निकोलायेविच उल्यानोव असे होते. त्यांचे घराणे सामान्यपणे मध्यम पांढरपेशा वर्गातले होते. इल्या निकोलायेविच यांनी आपल्या वडील बंधूंच्या मदतीने विद्याभ्यास पुरा केला आणि शिक्षक झाले. विद्यार्थ्यांत एक लोकप्रिय शिक्षक म्हणून त्यांची गणना होत होती. कारण त्यांनी विद्यार्थ्यांना कधी मारले नाही की कोणाविरुद्ध मुख्याध्यापकाकडे तक्रारण केली नाही. शांतपणे ते आपल्या विद्यार्थ्यांना शिकवीत, त्यामुळे विद्यार्थ्यांना लवकर धडा चांगला कळे. मागे राहलेल्या विद्यार्थ्यांना ते घरी बोलावून फुकट शिकवीत. सीम्बिर्स्क येथे गरिबांसाठी व शेतकऱ्यांच्या मुलांसाठी त्यांनी पुष्कळ शाळा काढण्याचे काम केले.

लेनिन यांची आई मारिया अलेक्झांद्रोव्हना यांचे वडील एक डॉक्टर होते. मारियाचे बालपण जास्त करून खेड्यातच गेले. शेतकऱ्यांची तिच्यावर फार मर्जी होती. तिला उघड लोकांत मिसळून सामाजिक मनोविनोद करणे आवडत नसे. ती घराबाहेर फारशी जात नसे. तिचा सर्व वेळ मुलांच्या पालनपोषणात जात असे.

लेनिनला आईचे प्रेम भरपूर मिळाले होते. लेनिन हे आपल्या आईवडिलांचे तिसरे अपत्य. त्यांना ओल्गा नावाची एक बहीण होती. ती लेनिनहून दीड वर्षांनी लहान होती. त्यांच्या खेळामुळे घर जणु काही दुमदुमत असे.

लेनिनच्या वडील

लेनिन यांना पांचवे वर्ष लागले तेव्हां त्यांची आई स्वत: त्यांना शिकवू लागली. लेनिनचे वडील बालोपयोगी पुस्तके व नियतकालिके मागवीत. लेनिन व ओल्या ती पुस्तके व मासिके तासन तास वाचीत बसत. हळू हळू त्यांनी रशियाचा इतिहास वाचायला व रशियन भाषेतील कविता पाठ करायला सुरवात केली. थोडा वेळ अभ्यास करून दोघे खेळत. उन्हाळ्यात पळणे आणि झाडावर चढणे यात त्यांना मजा वाटे. हिवाळ्यात बर्फ पडे तेव्हा बर्फावरून घसरणे व बर्फाचे तुकडे फेकण्याचे खेळ दोघे खेळत. थोडा मोठा झाल्यावर बाळ लेनिन स्केटिंग खेळायला जाऊ लागला.

लेनिन लहानपणी थोडा खोडकर व खट्याळ होता. पण त्याच्यात एक चांगला गुण होता. तो कधी खोटे बोलत नसे. कधी त्याच्या हातून चूक घडली की ती तो क़बूल करी. पाच वर्षांचा असताना लेनिन याने आपल्या मोठ्या बहिणीची फुटपट्टी तोडून टाकली आणि जाऊन ती बहिणीला दाखविली. ती चूक आपली असल्याचे सांगितले पण.

"फुटपट्टी कशी रे तुटली?" बहिणीने विचारले.

"अशी गुडघ्यावर ठेवून मोडली!" असे सांगताना त्याने अभिनय पण करून दाखविला.

"लेनिन आपली चूक लपवीत नाही. हा एक चांगला गुण आहे त्याचा!" असे आई नेहमी म्हणे.

लेनिन आठवर्षांचा झाला असेल. तेव्हां एक गोष्ट घडली. एकदां लेनिन आपल्या भावंडांबरोबर कजान येथे आपल्या नातेवाइकांच्या घरी गेला. तेथे खेळता खेळता त्याने चुकून एक टेबल ढकलले. म्हणून टेबलावर ठेवलेली पाण्याची सुरई खाली पडून फुटली.

घरातल्या लोकांनी विचारले-"कोणी केले हे?" सर्व "मी नाही, मी नाही" असेच म्हणाले. लेनिन पण म्हणाला-"मी पण नही पाडली."

दोनतीन महिन्यांनी सर्व सीम्बिर्स्कला परत आले. लेनिनची आई मुलांना झोपवीत होती. तेव्हां लेनिन आईकडे पाहून एकाएकी रडू लागला आणि म्हणाला-"आई! मी खोटे बोललो, मी नाही सुरई फोडली असे म्हणालो होतो. पण मीच पाडली होती सुरई!" असे म्हणत लेनिन आणखी मोठ्याने रडू लागला.

साडे नऊ वर्षांचे वय असेल, लेनिन शाळेत जाऊ लागला. तो एक हुशार विद्यार्थी होता. "आमच्या वडिलांनी अभ्यास आणि सर्व कामे मन लावून करण्यास शिकविले" असे लेनिन सांगत. लेनिनचे शिक्षक सांगत की 'लेनिन लक्ष लावून वर्गात शिकवलेला प्रत्येक धडा ऐकतो म्हणून तो वर्गात पहिला येईल.' तो घरचा अभ्यास इतर मुलांच्या आधी करून टाकी. अभ्यास झाल्यावर उरलेला वेळ गप्पात खेळण्यात व मुलांच्या खोड्या काढण्यात घालवी. लेनिनचे वडील कधी घरी रहात तर ते त्याला आपल्या खोलीत बोलावून नेत. अशा तऱ्हेने इतर मुलांच्या खोड्या त्याने काढू नये याची ते काळजी बाळगीत. वडील लेनिनचा अभ्यास झाल्यावर तो तपासून पहात. पण एकदेखील चूक निघत नसे. तेव्हां ते लेनिनला दुसरे काही तरी काम देऊन त्यात गुंतवून ठेवीत. नाहीतर दोघे मिळून बुद्धिबळे खेळत. वडिलांच्या गैरहजेरीत लेनिन खूप दंगामस्ती करत असे.

लेनिनची आई

लेनिनच्या वडिलांना बुद्धिबळांचा नाद होता. तोच नाद त्यांच्या मुलांना पण लागला.

लेनिन कोणतेही काम करायचे झाले की ते मन लावून करी. त्याने पुस्तके वाचून बुद्धिबळाचा खेळ चांगला शिकून घेतला. तो कोणत्याही गावी गेला किंवा प्रवासात असला की बुद्धिबळांचा डाव बरोबर घेऊन जाई. विद्यार्थी दशेत लेनिन आपल्या मोठ्या भावाशी बुद्धिबळे खेळण्यात रमून जाई. मोठा भाऊ साष जे काम करी, तेच लेनिन पण करी. लहानसहान कामे सुद्धा तो आपल्या मोठ्या भावाची नक्कल करून करी. साष स्वभावाने थोडा गंभीर होता. तो स्वभावाने विचारशील व कर्तव्यपरायण सुद्धा होता. त्याच्या या गुणांचा परिणाम लेनिनच्या मनावर बिंबला. लेनिन याने आपल्या मोठ्या भावाचे मन लावून काम करणे, प्रामाणिकपणा, कर्तव्यपरायणता आणि मेहनत हे गुण उचलले.

लेनिनचे त्याचा मोठा भाऊ साष याच्यावर फार प्रेम होते. "कामातच नव्हे तर लोकांशी कसे वागावे किंवा बोलावे या बाबतीत देखील साष हा आमचा सर्वांचा आदर्श होता. त्याची न्यायशीलवृत्ती, कौशल्य व मन लावून काम करण्याचा स्वभाव ह्या त्याच्या गुणांचा पगडा आमच्या मनावर बसला." असे व्लादीमीर लेनिन म्हणे. लेनिन स्वभावाने तापट होता. परंतु साषचा शांत स्वभाव, आत्मसंयम इत्यादी गुणांमुळे सर्वांच्या स्वभावात मुख्य करून लेनिनच्या स्वभावात बदल झाला. अपल्या मोठ्या भावाचे अनुकरण करून लेनिनने आपल्या उणिवांवर जय मिळविला. मोठा झाल्यावर लेनिनला कधी क्रोध आला नाही.

(चालू)

लेनिनच्या जन्मस्थान

... जो... ऑफ आर्कचे चिन्ह

फ्रान्सच्या स्वातंत्र्याचे 'जोन ऑफ आर्क' हे चिन्ह आहे. हिला 'ऑलियन्स कन्या' असे म्हणतात. पांचशे वर्षांपूर्वी या तरुण मुलीचा सजीव देह ज्या जागी जाळण्यात आला त्या रूआ नगरी तिचे स्मारक चिन्ह बनविण्यात आले आहे. ८ मे हा फ्रेंच राज्यक्रांतीचा दिवस आहे. तोच जोन ऑफ आर्कचा पण स्मारक दिवस आहे. ही एक आश्चर्याचीच गोष्ट म्हणावी लागेल की ८ मे १९४३ या दिवशीच ट्यूनिस नगर देखील शत्रूच्या हातातून स्वतंत्र झाले.

